

Д-р І. М. НОВОСІВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА **ДЕРЖАВНА** **БУКОВИНИ**
ВЛАДА НА
в 1918 р.

ВІДБИТКА З „ПРАВНИЧОГО ВІСНИКА” Кн. 2, ст. 54-107 і 249-250.
ВИПРАВЛЕНЕ ВИДАННЯ КОШТОМ УКРАЇНСЬКОЇ
БУКОВИНСЬКОЇ ГРОМАДИ В НЬЮ ЙОРКУ.

Н Ь Ю Й О Р К
1 9 6 4

Д-р І. М. НОВОСІВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА **БУКОВИНІ**
ВЛАДА НА
в 1918 р.

diasporiana.org.ua

ВІДБИТКА З „ПРАВНИЧОГО ВІСНИКА” Кн. 2, ст. 54-107 і 249-250.
ВИПРАВЛЕНЕ ВИДАННЯ КОШТОМ УКРАЇНСЬКОЇ
БУКОВИНСЬКОЇ ГРОМАДИ В НЬЮ ЙОРКУ.

Н Ъ Ю Й О Р К
1 9 6 4

THE UKRAINIAN GOVERNMENT IN BUKOVINA in 1918

by I. M. NOWOSIWSKY, LL.D.

REPRINTED FROM THE LAW JOURNAL, BOOK 2, 1962,
pp. 54-107 and 249-250.
SECOND REVISED EDITION

Copyright 1964, by I. M. Nowosiwsky
Library of Congress Catalog Number 64-20336

PUBLISHED BY AUTHOR WITH THE AID OF THE ASSOCIATION
OF BUKOVINIAN UKRAINIANS IN NEW YORK

NEW YORK
1964

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВНА ВЛАДА НА БУКОВИНІ у 1918 р.

I.

Відродження Української Держави над Дніпром після падіння царської тюрми народів, а потім проголошення її повної незалежності, було сприйнято на Західньо-Українських Землях, а зокрема на Буковині, з великим захопленням. Взагалі, події на Придніпрянщині глибоко хвилювали австрійських українців. Ці події на Україні, а особливо після підписання Українською Народньою Республікою (УНР) мирного договору з Центральними Державами в Берестю, скріплювали певність у австрійських українців, що ця обставина приспішить їх визволення й дасть їм можливість з'єднатися з Придніпрянською Україною в Соборну Українську Державу.

У зв'язку з проголошенням IV Універсалу й підписанням мирного договору з Україною, а особливо у зв'язку з звільненням австрійського уряду ратифікувати цей договір, — у таємних клавзулях якого Австро-Угорщина зобов'язувалася створити з українських етнографічних територій Австро-Угорської Монархії окремий Український Коронний Край, — українською Буковиною проходить хвиля маніфестацій-святкування, на яких віталосся створення Самостійної Української Держави та підкреслювалося єдність українського народу по обидвох боках Збруча-Дністра-Черемоша. Для прикладу згадаємо величаву маніфестацію, влаштовану 14 квітня 1918 у Вижниці, в якій взяло участь населення всього повіту — включно з шкільною дітворою — в кількості понад 10.000 осіб. У той спосіб Вижниччина святочно відзначала події воскресіння Української Держави й складення Берестейського миру, підкреслюючи цим свою національну єдність з великим українським народом.¹⁾ Такі ж святкування влаштовують й окремі села-громади, наприклад село Чорнавка — 7 травня 1918 р.²⁾ Газета „Буковина” в ч. 12 за 3. 5. 1918 р. подавала відозву до „Українського Народу Буковини”, сповіщаючи, що „відпоручники всіх буковинських товариств, згуртовані в „Осереднім Виділі” в Чернівцях, постановили уладити в день 19 мая 1918 р. Свято Воскресення України”, з богослужбами й відповідними проповідями в православній катедральній і греко-католицькій церквах у Чернівцях, всенароднім вічем на площі перед Міським Театром, походом по головних вулицях міста й до Крайового Уряду в Чернівцях, де буде передано його президентові українські народні вимоги. Ця відозва з 6.

¹⁾ Диви репортаж про цю маніфестацію в газеті „Буковина”. № 14 за 24. 5. 1918.

²⁾ „Буковина”, № 16 за 7. 6. 1918.

4. 1918 р. (підписана д-ром А. Артимовичем, послом А. Лукашевичем та проф. В. Сімовичем) вважала „святою повинністю кожного свідомого українця” взяти участь у цьому „першому всеукраїнському святі”. „Мусимо віддати честь — писалося в відозві — всім тим, що всіма головами встелили нам дорогу до світлої будучности, мусимо показати світові, що уміємо оцінити сю велику історичну хвилю, мусимо об’явити всім наші народні домагання на австрійській землі”.

Такі маніфестації мали вже тоді тверду моральну підставу в проголошеному 8. 1. 1918 р. президентом Вільсоном кличі самовизначення народів.

Про національну свідомість й українські соборницькі настрої буковинських українців може ілюструвати хоч би такий окремий факт з воєнного часу. На військовому делегатському з’їзді українців румунського фронту, в травні 1917 р., у Чернівцях, до якого — як гості — прислуховувалися й деякі місцеві українці, започатковано збірку, в грошах і золотими ужитковими предметами, на допомогу Українській Державі, яка тільки починала творитися. До збірки приєдналися й приєднані на з’їзді місцеві українці. Першою підійшла з золотим хрестиком і перстеном старша жінка, яка жертвуючи сказала: „Вояки-українці, я цей хрестик носила на собі 68 років і завжди мріяла про свою любу Україну, а тепер віддаю його і ось цей перстень на фонд України”.³⁾

Такі настрої хвилювали серця української Буковини ще далеко до падіння Австро-Угорщини. Коли ж під кінець війни питання падіння Австрії ставало з дня на день все яснішим, 12 жовтня 1918 р. скликано в Чернівцях міжпартійну конференцію представників всіх українських політичних партій Буковини для обміркування питання майбутности Буковини. В цю хвилину, розсварені до того часу партії об’єдналися для спільного діла. На цій конференції було зроблено й прийнято резолюції в цьому питанні, що їх оголошено наступного дня на вічу міщан у Чернівцях, а віче їх схвалило одногласно у такому звучанні:

„Зібрана в Чернівцях 13 жовтня конференція всіх українських партій Буковини реклямує право на самовизначення також для українського народу. Разом з прочими українцями Австро-Угорщини хочемо самі рішати про свою долю.

Ми хочемо в мирі й згоді розійтися з теперішніми і повсякчасними нашими сусідами, румунським народом. Від Карпат по Чорне море межують наші народні границі з собою. Тому вже самою природою ми примушені мирно і згідно жити і працювати для спільного, спокійного розвою в будуччині.

Тому кличемо до всього румунського народу не давати

³⁾ Ген. К. Смовський: „Моя служба Батьківщині”, Спогади в „Свободі”, №№ 39-62 за 28. 2-2. 4. 1958 р.

свої руки до знасилування українського народу, так як ми, з свого боку, свято прирікаємо поборювати всяке несправедливе рішення, яке зверталось би проти румунів у нашу користь.

Ми проголошуємо своє право на українські області Буковини з їх одиноким осередком торгівлі і руху, містом Чернівцями, яке з трьох сторін окружене чисто українськими областями, а тільки з четвертої припирає до мішаної, в якій (місті — ІН) сходяться всі торговельні шляхи з українських областей, і в якій по жидях ми творимо зглядну більшість.

Ми завзягаємо всі інші народи Буковини: жидів, німців і поляків помагати нам це перевести і також для меншостей корисний національний розділ краю.

Ми твердо переконані, що й польсько-українське питання можна рішити тільки в порозумінню інтересованих народів, а не насильством і поручаємо нашим заступникам в українському національному конгресі ділати в цім напрямі.

Ми домагаємося, щоби австро-угорська Україна уладнала свої відносини так до сусідніх, як і до інших народів Австро-Угорщини, як і до державної України вповні самостійно.

Бажаючи скорого і тривкого мира, звертаємося до всіх народів з зазивом пособити всіма силами порозумінню між поляками і українцями, з одного боку, а румунами і українцями, з другого боку, щоби усунути і на сході можливість всяких майбутніх політичних завірюх і усобиць.

Наприкінці прирікаємо всіма силами з посвятою життя і майна боронитися проти всякого насильства і всякого рішення про нас без нас”.⁴⁾

**

Два історичні правні акти щодо розв’язки української проблеми стояли перед проводом австрійських українців: 1.) Вільсонівські пункти від 8. 1. 1918 р. — з їх пізнішими доповненнями; 2.) Маніфест цісаря Карла від 16. 10. 1918 р. Перший з них давав підставу на повну державноправну самостійність, другий гарантував національний розвиток у межах автономного самоуправління, на федеративних основах, із збереження цілости монархії.

Вільсонівська 14-пунктова програма визнавала полякам визнати право на самовизначення (пункт 13). Союзники визнавали за чехами й південними слов’янами антициповано право на самостійне державне життя. Але в вільсонівській доктрині право на самовизначення мало загальний характер, а тому всі народи Австро-Угорщини вважали, що й для них надходить слушний час здійснити це їх право самовизначення.

⁴⁾ „Діло”, № 238 (9798) за 19. 10. 1918 р.

10-ий пункт вільсонівської програми говорив про „народи Австро-Угорщини, для яких повинно бути збережене й заповнене місце серед вільних народів, які мають отримати якнайшвиднішу нагоду самоуправного розвитку”. Австрійський уряд вияснював цю постанову як автономію в межах Австрійської Держави. І так після авдієнції національних представників у цісаря появляється 16 жовтня 1918 цісарський маніфест, в якому визнавалося право автономії за окремими народами, в федерації з Австрією. Але вже 19. 10. 1918 р. Вільсон відкидав австрійську розв'язку у формі федерації та сповіщав австрійський уряд про визнання самостійності для чехів і південних слов'ян. Поляки, угорці, хорвати й чехи проголосили свою самостійність ще перед цією датою. Залишилась черга за австрійськими українцями практично здійснити й правно оформити це їх природне право самовизначення.

Українська Парляментарна Репрезентація, в склад якої входили всі українські парляментарні послы Галичини й Буковини та члени Палати Панів, на своєму засіданні 10. 10. 1918 р. рішила — в порозумінні з Секретаріатом Головної Управи найсильнішої й найпопулярнішої тоді Української Національно-Демократичної Партії — скликати на день 18-19 жовтня 1918 р. до Львова всіх парляментарних послів Галичини й Буковини, українських послів галицького (розв'язаного) й буковинського соймів, членів Палати Панів, та по трьох уповноважених представників кожної української політичної партії, чинної в Галичині й на Буковині, з метою створення Української Конституанти, яка мала б повне право здійснити волю українського народу в Австрійській Монархії.

Була однозгідність думки в тому, що проблема Буковини, Галичини й Закарпаття мусить бути розв'язана спільно, та що всі українці Австро-Угорщини мусять від тепер соборно поділяти ту саму долю, а даліше, що під суверенність Української Держави можуть входити тільки етнографічні українські території, з перевагою українського населення.

На Львівській Конституанті 18-19 жовтня 1918 р. Буковину репрезентували: парляментарні й рівночасно соймові послы: Микола Василько, Антін Лукашевич, Ілля Семака і Микола Спиноул; парляментарний посол проф. д-р Степан Смаль-Стоцький; соймові послы: віце-маршалок сойму о. Теофіль Драчинський, Осип Бурачинський, Теодор Іваницький, Теодор Левицький, Юрій Лисан та Омелян Попович. Делегатами від українських політичних партій були: від Національно-демократичної: д-р Микола Драгомирецький, Омелян Іваницький і Володимир Федорович; від Народньої: д-р Клявдій Білинський, д-р Мирон Кордуба й д-р Роман Цегельський; від Соціально-демократичної: Гриць Андріяшук, Осип Безпалко й Володимир Сороневич; від Радикальної: Ілярій Карбулиць-

кий.⁵⁾ Около 200 осіб з Буковини, уповноважених й гостей, взяло участь у Львівській Конституанті.

Не визнано права рішального голосу представникам т. зв. християнсько-суспільної партії Буковини, бо така там фактично не діяла.⁶⁾

Закарпаття не могло вислати умандатованих представників на Львівську Конституанту. Але від чільних українських діячів Закарпаття було отримано листа, в якому вони просили приєднати Закарпаття до прочих Західньо-Українських Земель, заявляючи, що після порозуміння між собою вишлють своїх представників до Української Конституанти.⁷⁾ За дуже важких доточасних загальних умовин на Закарпатті, тамошня угорська дійсність, з її особливим національним гнетом не-мадярського населення, не дала можливости закарпатським українцям ані мати своїх послів у мадярському парламенті, ані створити своїх політичних партій, які були б на сторожі українських інтересів Закарпаття.⁸⁾

**

Львівська Конституанта складалася дійсно з дуже широкого народнього представництва. Передусім парляментарні й соймові послы були конституційно-правними представниками українського народу Галичини й Буковини, обраними народом на основі чинних тоді австрійських законів. Вони ж представляли волю даної території в законодавчих органах держави.

Але щоб вислів волі народу був повнішим, всеохоплюючим, допущено на Конституанту, з правом рішального голосу, представників усіх діючих українських політичних партій, а під час дискусій на Конституанті було допущено з таким же правом і представників українського студентства. Ці представники партійно-політичного світу й студентства, згідно з ухвалою Конституанти, могли бути відкликаними й заступленими іншими делегатами даних політичних і студентських організацій.

Це широке народне представництво 18. 10. 1918 р. продикутувало, а потім схвалило, два важливі акти конституційно-правного характеру, а саме: Статут Української Національної Ради, й Резолюції Української Національної Ради. Важливість цих актів у тому, що вони лягли в основу новоствореної

⁵⁾ „Буковина”, № 36 за 25. 10. 1918; „Діло”, № 240 (9800) за 22. 10. 1918.

⁶⁾ „Буковина”, № 36 за 25. 10. 1918.

⁷⁾ „Діло”, № 240 (9800) за 22. 10. 1918.

⁸⁾ С. Ярославин: „Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918-1923”, ст. 8; Диви: лист від „українця з над Тиси” в „Ділі”, № 240 за 22. 10. 1918.

на українських етнографічних землях Австро-Угорщини Української Держави.

Статут Української Національної Ради — це перший основний державний акт, яким створювано Українську Конституванту, визначувано її склад, її права й обов'язки.⁹⁾ Дискусія над Резолюціями Української Національної Ради протяглася від 11 год. вечора до 3 год. ранку 19. 10. 1918 р., коли то їх було схвалено величезною більшістю голосів, за винятком невеликої кількості голосів, які були за негайним присєднанням Західньо-Українських земель до Української Народньої Республіки. Резолюції Української Національної Ради проклямували незалежну державу на українських етнографічних землях Австро-Угорщини.¹⁰⁾

Як виходить із змісту першого акту, Збори правних представників Галичини й Буковини, діючи як Українська Конституванта для українських етнографічних земель Австро-Угорщини, схвалили тимчасові основні постанови під нову українську державну будівлю — було оформлено тимчасовий законодавчий орган — Українську Національну Раду, яка мала вирішити дальшу долю українського народу на цій території, мала здійснити право самовизначення українського народу на українських етнографічних землях Австро-Угорщини. Другим актом Українська Національна Рада іменем українського народу на цих землях власне здійснювала покладені на неї обов'язки самовизначення. Підчас дискусій над резолюціями вив'язався живий обмін думок над питанням, чи доцільно творити з українських етнографічних земель Австро-Угорщини окреме державне тіло, чи краще проголосити їх об'єднання з існуючою вже Українською Народньою Республікою. Переважна більшість висловлювалася за створенням окремого державного організму, при чому деякі з них — боючися зривати всі мости з Австро-Угорщиною — не крилися з думкою, що новостворена Українська Держава повинна відповідати вимогам цісарського маніфесту з 16. 10. 1918 р. За негайним присєднанням західно-українських земель до Української Народної Республіки висловлювалися зокрема соціал-демократи Вітик і Безпалко, представники Української Народної Партії Буковини, парламентарний посол д-р В. Загайкевич і представник студентства В. Кульчицький.¹¹⁾

Необхідно підкреслити, що рішення Української Конституванти стосувалися виключно до української етнографічної

⁹⁾ Повний текст Статуту Української Національної Ради поданий в Додатку під № I.

¹⁰⁾ Повний текст Резолюцій Української Національної Ради поданий в Додатку № 2.

¹¹⁾ Д-р. Мирон Кордуба: „Переворот на Буковині”. (З особистих споми́нів), ЛНВ 1923, X-XII, стор. 138..

території, а її ухвали приймалися на широких демократичних основах. Українська Національна Рада визнавала за національними меншостями широку культурну автономію, а зокрема жидів визнано окремою національною групою — право, якого їм не визнавала Австро-Угорщина.

Щодо правової природи новоствореної Української Держави, то, згідно з текстом і духом резолюцій, це суверенна держава, а вже в ніякому разі федеративна. Це видно з того, що Конституванта покликуються на право самовизначення, а не на цісарський маніфест, покликуються на міжнародно-правну підметність новоствореної Української Держави, а рівночасно відмовляє австрійській державі всякого права репрезентувати новостворену Українську Державу.

Правда, Резолюції проголошували самостійну Українську Державу, але вони не подавали жодного уточнення щодо відношення цієї української держави до Української Народньої Республіки та до Австрійської Монархії. Роблено це — як гадає проф. Чубатий — з тактичних мотивів, бо на території цієї новопроклямованої Української Держави ще діяли органи австрійської державної влади, й мали в своїм розпорядженні поважні власні сили проти ще незорганізованих українських військових сил.¹²⁾

Така була правна природа цієї Української Держави в світлі конституційно-правних актів з 18-19. 10. 1918 р. В дійсності українські політичні діячі — навіть і державні — ще часто покликувалися в своїх виступах й актах на цісарський маніфест, але це не могло мати впливу на зміну правової природи згаданих конституційно-правних актів.

Резолюції Української Національної Ради, чи пак проклямація Української Держави, були проголошені на святочному зібранні Української Національної Ради, представників повітових і громадських діячів та мужів довір'я Галичини й Буковини, в Українському Народному Домі у Львові 19. 10. 1918 р. о 12 год. дня. Так було проклямовано нову Українську Державу, що її назву було визначено пізніше в тимчасовій її конституції, проголошеній Українською Національною Радою 13. 11. 1918 р., як „Західньо-Українська Народня Республіка”.¹³⁾

З уваги на пильність справ і на погані тогочасні комунікаційні можливості Українська Національна Рада на своєму пообідньому засіданні того-ж 19. 10. 1918 р. схвалила створити дві секції Української Національної Ради: Галицьку й Буковинську. Кожна з них отримувала компетенцію вирішувати самостійно свої місцево-крайові справи, втримуючи між собою постійний зв'язок.

¹²⁾ Д-р. Микола Чубатий: „Державний лад на західній області УНР”. стор. 4.

¹³⁾ Станіслав Дністрянський, Цивільне право, I том, Відень 1919, стор. 473.

Так ранньої осені 1918 р. вікові стремління українців західньо-українських областей з мрій ставали дійсністю. Серед таких обставин і глибокохвилюючих подій здійснювалися пориви українців Австро-Угорщини до самостійного життя в рідній державі.

У кілька днів по проголошенні Львівською Конституантою Української Держави й перебрання на її землях української влади, було вислано від імени уряду ЗУНР — за підписом її президента д-ра Є. Петрушевича — 28. 11. 1918 р., творцеві клича самовизначення, президентові Вільсонові, за посередництвом шведського міністра у Вашингтоні, W. Ekengren-a, окремих меморандум, в якому говорилося, що український народ бувшої Австро-Угорщини, здійснюючи вільсонівський клич самовизначення, створив на своїх етнографічних територіях Буковини, Галичини й Закарпаття своє незалежне державне життя — ЗУНР.¹⁴⁾

Про створення ЗУНР було нотифіковано в першу чергу урядові УНР та цілому рядові інших держав.¹⁵⁾

II.

Буковинська секція Української Національної Ради уконституовалася на своєму першому засіданні 25. 10. 1918 р., обравши головою Омеляна Поповича, містоголовою д-ра Агенора Артимоновича та секретарями д-ра Михайла Литвиновича й Юрія Сербинюка. На цьому засіданні вона прийняла назву „Крайового Комітету” та поширила свій склад десятьма новими членами визначних громадських діячів, при чому 2 місця призначено для представників чернівецького міщанства та одне для представниці українського жіноцтва. Рівночасно було створено цілий ряд комісій, які мали підготувати всі ділянки майбутнього державного життя на Буковині. Було створено комісії: 1) редакційну — голова д-р Мирон Кордуба, яка мала виготовити маніфест до народу і скликати українське всенародне віче до Чернівців, підготувавши плян його організації; 2) Народньої оборони — голова О. Безпалко, мала зайнятися організуванням міліції в Чернівцях і на провінції; 3) фінансову — голова д-р Р. Цегельський, мала виготовити плян національного оподаткування і ввести його в життя; 4) міжнародню — голова О. Попович, мала вести переговори з представниками інших національностей на Буковині у справі мирного співжиття; 5) адміністративну — голова Г. Лисинецький, мала виготовити список кандидатів на важливіші

¹⁴⁾ Papers Relating to the Foreign Relations of the USA. The Paris Peace Conference 1918, vol. II., pag. 195 sq. Повний укр. текст меморандума диви у „Великий Науковий Збірник” стор. 20-30 вкл.

¹⁵⁾ К. Лев. Діяльність урядів ЗУНР. Укр. Заг. Енциклопедія, III, 723 стор. й далші.

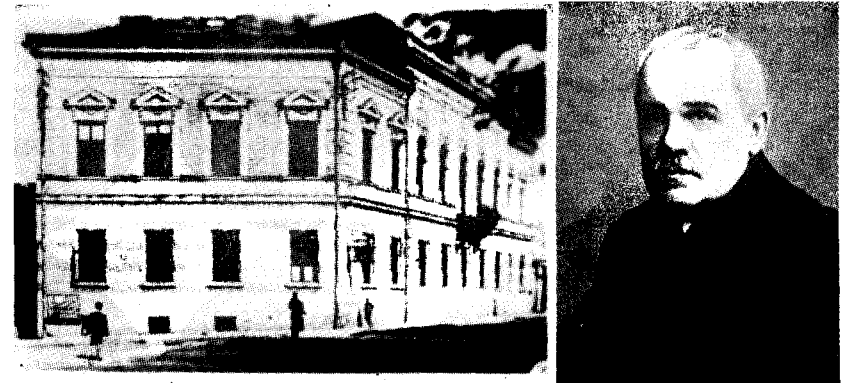
урядові становища, в зв'язку з перебранням влади на Буковині, та загальний список усіх урядовців-українців на Буковині.

Розуміється, що всі ці комісії й їх діяльність — як і діяльність Крайового Комітету — мали тимчасовий характер, до закріплення влади ЗУНР.

Після уконститування буковинського Крайового Комітету, природньо, повинно було наступити перебрання фактичної влади в українській частині Буковини. Але Крайовий Комітет не розпоряджався для цього необхідною, хоч би навіть поліційною силою. Тому вже на першому засіданні постановив скликати українське всенародне віче до Чернівців, щоби могли всі свої правні дії виводити з загальної волі народу.

Наступне засідання Крайового Комітету мало відбутися на 1. 11. 1918 р., але вже найближчі дні приносили нові важливі події, які вказували на необхідність негайного діяння з української сторони, активнішого втручання в біг цих історичних подій для кориснішого для українців їх розвитку. Це передусім заворушилися буковинські румунські діячі зі своїми претенсіями на всю Буковину, покликуючись на свої історичні права до неї та рішуче відкидаючи українську пропозицію поділу Буковини за етнографічним принципом.

Ставало ясним, що для здійснення українського права не вистачає справедливості й слушності, основаної на українському фактичному посіданні, а необхідно ще й української організованої сили, яка стояла б на сторожі й яка була б гарантією здійснення українського права. При цьому необхідно було рішучості, ініціативи й вчасної дії. З політичної арени Буковини швидко зникала імперська сила, втрачаючи кожної

Лівобіч: Укр. Народній Дім у Чернівцях — у 1918 р. осідок Крайового Комітету (Буковинської Делегатури Укр. Нац Ради ЗУНР), до 1940 р. центр укр. організованого громад. життя на Буковині. Правобіч: Омелян Попович — голова Крайового Комітету і президент Правління Буковини, передтим крайовий інсп. інспектор і посол до буковинського Союму.

хвилини все більше моральну підставу, творився вакуум, куди напірали конкуруючі українські й румунські сили. Природньо організована сила господаря землі повинна була б першою проявитися в себе дома й не допустити діяти тут чужим силам. У таких власне обставинах рішучість та ініціатива відіграють „чудотворну” роллю. При цьому елемент часу, „слухного часу” має своє особливе значення. Те, що в дану хвилину може вдатися „блискуче” при силі „100”, годину пізніше може не вдатися при силі „1000”. Бо „залізо треба кувати заки горяче” — каже українська народня мудрість.

Відомість про самовизначення австрійських українців і створення окремої державної одиниці на українських етнографічних землях Австро-Угорщини — обширно реферована в газеті „Буковина”, ч. 36 за 25. 10. 1918 р. — заворушила й мобілізувала буковинських румунів. Вони скликали на 27. 10. 1918 р. до румунської Національної Палати в Чернівцях румунський крайовий з’їзд, чи вірніше румунських мужів довір’я (провідників румунського громадського життя), а цей з’їзд схвалює резолюції, в яких: 1. визнає себе конституантою; 2. схвалює постанову про злуку всієї Буковини з іншими румунськими провінціями Австрії в окрему державу; 3. конституанта вилонює з себе п’ятидесятичленну румунську Національну Раду, як верховну владу; 4. відкидає пропозицію про поділ Буковини.¹⁶⁾

Міжнародня Комісія Крайового Комітету почала переговори з представниками інших народностей, проживаючих на Буковині, зараз після її створення. Переговори з представниками румунів були безуспішними, бо румуни твердо відстоювали неподільність Буковини. Ця обставина й факт скликання румунського крайового з’їзду в Чернівцях заставляли українців діяти негайно. Але українська дія обмежилася приспінням засідання Крайового Комітету. Відмінено дату 1. 11. 1918 р. й скликано засідання вже на 27. 10. 1918 р., а на ньому рішено в прийдешньому відбувати засідання щоденно в 5 год. вечера, без окремого запрошення.

Від проголошення львівською Конституантою Української Держави продовжувався ненормальний стан. Теоретично існувала тут Українська Держава, яка не мала виконної влади на своїй території. Бо власну владу можна оперти й необхідно здійснити власними збройними силами, а таких — зокрема на Буковині — не було. Це питання стояло руба перед Крайовим Комітетом і він присвятив йому свою увагу на засіданні від 27. 10. 1918 р. Чернівці були місцем постою 41 полку піхоти й 22 полку стрільців. Обидва мали велику частину українського вояцтва, а 22 полк навіть більшість українських воя-

ків. Ще раніше нав’язано було контакт з українськими старшинами цих полків з метою їх приєднання для підтримки української влади.

На засіданні Крайового Комітету від 27. 10. 1918 р. було кооптовано до складу Крайового Комітету по двох українських старшин цих полків, а також представника залізничників — С. Ганчарюка. На цьому ж засіданні було схвалено маніфест до народу — за підписом усіх членів „Буковинської делегації Української Національної Ради”.¹⁷⁾

У пляні Крайового Комітету було — щонайменше тимчасово — оперти свою владу на організацію „Самооборони”, яка мала б бути створеною по селах і містах української Буковини. Ідея була добра, але бракувало чинної ініціативи згори. І так, через затягування й румунську агресію, ідея „самооборони” не була здійснена.

Без сумніву, розв’язка питання перебрання влади у великій мірі залежала від неутралізації місцевої австрійської військової сили, а саме 41 і 22 полків, чи пак від роззброєння там чужинецьких вояків та підчинення українського вояцтва своїй владі. Але й серед українського старшинства цих полків було замало відваги й рішучості щодо такого кроку, хоч вже 1. 11. 1918 р. стало загально відомим у Чернівцях, що Австро-Угорщини вже нема, що навіть австрійські німці самовизначилися, створивши 30. 10. 1918 р. свій окремий уряд, та що в Галичині Українська Національна Рада перебрала фактичну владу в свої руки.

Коли в Чернівцях стало загально відомим, що в Галичині Українська Національна Рада перебрала владу в свої руки — й тому було очевидним, що справа перебрання українцями влади на Буковині є справою найближчого часу — командант 41 полку, поляк Томашкевич, щоб випередити Крайовий Комітет, ранком 2. 11. 1918 р. розпустив вояків свого полку до дому, дозволивши брати з військових магазинів, що кому охота. Вістка про це скоро перенеслася до 22 полку, а за тим і вояки цього полку, пограбувавши військові склади спільно з цивільним населенням, розбіглися по домах.¹⁸⁾

Розпущення вояцтва чернівецьких полків заскочило Крайовий Комітет та поставило його перед дуже складною проблемою. Не те було найгірше, що втрачено вишколене військо так необхідне для підтримання своєї влади, але те, що по розпущенні війська з темних закутків почала скалитися зловіщі зуби анархія. Такий був наслідок нерішучості, браку ініціативи

¹⁷⁾ Повний текст маніфесту див. в Додатку під № 3.

¹⁸⁾ О. Попович, Відродження Буковини, стор. 98; М. Кордуба, цит. твір. ЛНВ, 1923, XI, стор. 231.

¹⁶⁾ М. Кордуба, цит. твір. ЛНВ, 1923, X, стор. 140; „Буковина”, № 347, 1. 11. 1938. і I. I. Nistor, The Union of Bucovina with Rumania, pag. 17 sq.

та зволікання українських старшин у справі підчинення українській владі українського вояцтва чернівецьких полків.

Ще від половини вересня 1918 р. перебував на Буковині Кіш УСС-ів під командою архикн. Вільгельма (В. Вишиваного), а саме: Бойовий Курінь і частина Вишколу в Чернівцях, 2 сотні Вишколу (Сократ Іваницький і Роман Купчинський) в селах Раранче й Топорівці (на буковинсько-басарабській границі) та Кіш УСС-ів у Вижниці й околиці (Виженка, Черногузи тощо). Тоді їх бойова сила була 1300 вояків.

Але вже 1 листопада 1918 р. УСС-и отримали наказ їхати на Львів, а Крайовий Комітет уважав оборону Львова й закріплення української влади в Галичині першочерговим завданням, не підозрюючи загрози зі сторони Румунії. Так вже 1. 11. 1918 р. виїхали з Буковини 4 сотні піхоти, одна сотня скорострільів і відділ мінометів. За цими частинами слідували дальші відділи.¹⁹⁾

Однак залишається без відповіді питання, чому Крайовий Комітет не використав перебуваючі на Буковині частини УСС-ів, або тільки їх старшин, до вчасного налагодження справи в чернівецьких полках для підчинення їх українській владі, або чому не оперто на цю військову силу вчасніше перебрання влади на Буковині.

Після самоліквідації чернівецьких полків, в місті почали показуватися прояви розгардіяшу й анархії. Для забезпечення порядку в місті Крайовий Комітет покликав з Вижниці залишену там сотню УСС-ів, а рівночасно постановив організувати, для охорони порядку й рідної влади, добровольців. Ці військові частини стали фактично першою українською виконною владою на Буковині ще до формального перебрання влади.²⁰⁾

До добровільної служби почали із захопленням голоситися студентство та навіть учні середніх шкіл — ідейні, але мало дисципліновані елементи. До добровольців попадало також і міське шумовиння, яке опісля завдавало клопоти українській владі.

У цих бурхливих хвилинах, коли у висліді безладдя місто-ві почала загрозувати анархія, жидівські представники (д-р Виндер, Пістінер й ін.) робили спробу посередничити між українцями й румунами. Крайовий Комітет дав свою згоду на це посередництво, поставивши як передумову, поділ краю за етнографічним розмежуванням. Але жидівське посередництво було безуспішним, бо румунська сторона, під проводом Янку Флондора, вимагала перебрати владу над всією Буковиною, обіцяючи передати опісля українцям владу над „безспірною

українською частиною” без Чернівців, з тим, що такий стан був би тимчасовим до вирішення питання Буковини Мирною Конференцією. Очевидно, що такі передумови годі було прийняти українцям і Крайовий Комітет відкинув їх такий того ж дня на засіданні від 2. 11. 1918 р. Того ж вечера робив такі самі спроби й сам президент краю, граф Ецдорф, але представники Румунської Національної Ради не явилися на розмови, а прибули тільки соймовий маршалок, барон Гурмузакі й соціалістичні послы до парламенту Грігоровіч та д-р А. Ончул. Але перші два не виявили охоти брати на себе відповідальности за перебрання влади над румунською частиною Буковини. Зате Ончул погоджувався перебрати владу та висунув свій проєкт поділу Буковини. Представник Крайового Комітету засадничо приймав проєкт Ончула щодо перебрання влади, але щодо поділу краю висунув такі застереження: 1) Чернівці припадають українцям, бо найчисленнішим населенням у Чернівцях, після жидів, є українське; 2) українсько-румунське розмежування буде переведене на основі урядового перепису 1900 і 1910 рр., бо останній перепис, щодо деяких громад, був пофальшований на шкоду українській стороні.²¹⁾

День 3 листопада 1918 р. приніс українцям велике піднесення духа й додав їм свіжих надій. Це був світлий день не тільки для Крайового Комітету, але для українців взагалі. Це був день всенароднього віча, день українського іспиту. Участь на вічу, дисциплінованість учасників і їх постава щодо рідної влади на Буковині та її приналежности до Української Держави були такі величаві й переконливі, що Крайовий Комітет не міг дальше відкладати перебрання влади, а мусів від слів приступати до діла. Три найбільші залі у різних частинах міста не могли вмістити всіх вічовиків. Їх число оцінювано загально на понад 10 тисяч, а дехто навіть на 40 тисяч.²²⁾ Цей здвиг народу показав ясно всьому світові його непохитну волю бути паном на своїй землі. Ця переважно селянська маса дала гідну вказівку українському проводові в його дальшій політичній орієнтації. Коли, наприклад, в одній із залей референт Крайового Комітету в своїй промові почав говорити про Австрійську Україну, вічовики на залі вчинили крик, заявляючи, що вони хочуть приєднатися до України, а не до Австрії. Цю їх заяву одобрила зала бурхливими оплесками.²³⁾ Віче прийняло однодушно резолюцію,²⁴⁾ що їх приготвила Редакційна Комісія Крайового Комітету.

²¹⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XI, стор. 232. й дальші.

²²⁾ С. Канюк, Поневолення Буковини, „Світло”, № 5, стор. 8.

²³⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XI, 234.

²⁴⁾ Повний текст резолюцій — у нашому перекладі з німецької мови — диви в Додатку № 4.

¹⁹⁾ Українське Січове Стрілецтво, стор. 129.

²⁰⁾ О. Попович, цит. твір, стор. 99.

Щодо резолюцій, то вихідною їх точкою було визначення української національної території на Буковині. Резолюції вважають українською національною територією, окремою від румунської, місто Чернівці та політичні повіти Заставницький, Кіцманський, Вашківський і Вижницький в цілості, а Чернівецький і Серетський за винятком громад з перевагою румунського населення, а з повітів Сторожинецького, Радовецького, Сучавського й Кімполунгського ті громади, що мають перевагу українського населення, при чому міродайними для такої кваліфікації є два останні урядові переписи (1900 і 1910 рр.). Верховною владою над цією територією є Українська Національна Рада, створена Конституантою 19. 10. 1918 р. Даліше, резолюції закликали національні меншості, проживаючі на цій території, вислати своїх представників до Національної Ради для устійнення й забезпечення меншостевих прав. На цій території створюється влада з демократичним ладом, з народним представництвом, обраним на основі загального, рівного, таємного і прямого виборчого права для всіх повнолітніх осіб обох статей. Накінець, резолюції підносили протест проти зазіхань румунів, а зокрема Румунської Національної Ради, на всю Буковину. Резолюції закликали український Крайовий Комітет негаючись перебрати владу над українською частиною Буковини.

Провідна ідея резолюцій, це здійснення права самовизначення буковинських українців. У питанні поділу Буковини резолюції не подають конкретної лінії українсько-румунського розмежування, а вважають міродайним розмежування за етнографічним принципом, залежно від більшості українського чи пак румунського населення в окремих місцевостях, виявленої в переписах населення з 1900 і 1910 рр. В загальному, Чернівецькі резолюції з 3. 11. 1918 р. своїм змістом дуже нагадують нам резолюції львівської Конституанти з 19. 10. 1918 р. Щодо визначення української національної території на Буковині є між ними та різниця, що резолюції з 19. 10. 1918 р. виразно зараховували до української території міста Чернівці, Серет і Сторожинець, а резолюції з 3. 11. 1918 р. виразно згадують тільки Чернівці, а для всіх інших місцевостей залишають зостосування загального правила релятивної більшості українського або румунського населення. Нема тут ближчого сконкретизування розмежування, хоч би у формі таких „прикордонних стовпців” як міста Серет і Сторожинець, як це робили Львівські резолюції. А це доцільно було зробити, бо ці міста мали жидівську перевагу, хоч були оточені українською національною територією.

Повертаючи щераз до чернівецького віча й його перебігу, можна загально сказати, що це був величавий вияв української національної солідарности, карности та сили україн-

ського народу. Це віче було правдивим українським плебісцитом на Буковині, який давав моральну підставу Крайовому Комітетові для установаження тут української влади.

Такі маніфестування волі українського народу, листопадові св'яткування на Буковині, — своєрідний український плебісцит — відбувалися тоді по всіх українських повітових містах Буковини, як твердить у своєму спогаді Анастасія Микитчук.²⁵⁾

Це вся українська Буковина встала, щоб заявити своїм сусідам і всьому світу, що воля буковинських українців — це жити самостійним життям у вільній Українській Державі.

Цей величавий карний здвиг українських народних мас зробив велике враження на чужинців, які почали вважати українців панамі положення. Українці фактично вже виконували функції порядкової поліції тими незначними українськими військовими силами добровільців, якими розпоряджав Крайовий Комітет. Тому не дивно, що так свої, як і чужинці часто запитували членів Крайового Комітету, чому українці не перебирають влади. Що більше, свої й чужинці почали звертатися до Крайового Комітету, як до державного уряду в різних справах — від поліційних пропусків почавши. „Виходила трагікомічна ситуація — каже М. Кордуба — що влада сама лізла українцям у руки, а Крайовий Комітет не хотів, чи радше боявся її брати”.²⁶⁾ По різних урядах навіть урядовці-чужинці очікували перебрання українцями влади, а підчас дискусій на цю тему на засіданнях Крайового Комітету цю справу все відкладавано, мовляв, не можна „голіруч перебирати на себе такої величезної відповідальности”.²⁷⁾

Безпосередньо після віча члени Крайового Комітету відбули наради з представниками українських громад Буковини в справі пляну перебрання влади по селах й містечках, та створення місцевої поліції.

На вечірньому засіданні Крайового Комітету рішено організувати на Буковині українські військові частини, а провід в організуванні й верховну команду над ними доручено сотникові Орестові Драганові. Його заступником і командантом міста Чернівців назначено поручника Ілька Поповича.²⁸⁾ Ця військова сила мала й даліше рекрутуватися з добровільців. На цьому засіданні було порушено питання загальної мобілі-

²⁵⁾ А. Микитчук. Листопадове св'ято на Буковині. „Свобода”, № 212, 4. 11. 1958.

²⁶⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XI, стор. 235;

²⁷⁾ Там же;

²⁸⁾ А. Жуківський. Історія Буковини, в „Буковина — її минуле й сучасне”, стор. 309;

зації в українській частині Буковини, але такий плян зане-
хано через неможливість в даних обставинах його здійснення.
Слідуючого дня, з уваги на деякі непорозуміння між військо-
виками, сотника Драгана замінено С. Івановичем.²⁹⁾

Українські військово-поліційні сили в Чернівцях були так
незначні, й навіть для порядку в місті невиспачальні, що 4. 11.
1918 р. на засідання Крайового Комітету явився посадник мі-
ста з пропозицією самому організувати „сторожу міста”, ре-
крутовану з різних національностей. Крайовий Комітет при-
няв до відома цю пропозицію та обіцяв співпрацю української
міліції з міською сторожею, визнаючи перепустки видані ос-
танньою. Регулярною військовою силою в розпорядженні
Крайового Комітету була в той час єдино сотня УСС-ів, яка
прибула з Вишніці.³⁰⁾ М. Кордуба в своїх спогадах згадує ще
про надіслання з Коломиї допомоги відділом 50 багнетів, але
тодішній командант міста, Ілько Попович, як компетентна осо-
ба, спростовує це твердження й каже, що oprіч сотні УСС-ів
Буковина не отримала нізвідки жодної допомоги.³¹⁾ Цієї сили
було замало навіть для обсадження всіх важливих об'єктів у
Чернівцях й затримання порядку в місті. Правда, ще 2. 11.
1918 р. започатковано організацію добровольців й фактично
вже в перших днях організовано за допомогою УСС-ів першу
сотню добровольців, у великій частині з студентів та гімнази-
стів вищих клас. Пізніше заходами пор. І. Поповича та при до-
помозі УСС-ів було організовано, до приходу румунської війсь-
кової окупації, всього три піхотні сотні добровольців.³²⁾ Але
цій новій військовій формації хоч не бракувало ідеалізму, за-
хоплення й патріотичності, та бракувало їй дисципліни й вій-
ськового вишколу, а тому вона мало надавалася (або й зовсім
ні) до військово-оперативних завдань. Впрочім, це була ще за-
молода військова формація, щоб можна було взагалі дати
про неї характеристику. За один тиждень не можна було її зор-
ганізувати, завести дисципліну та вишколити. Для заведення,
строкої дисципліни треба було мати добре зорганізовану владу,
а буковинські українці заледве збиралися її організувати.

Військові сили, що були в розпорядженні Крайового Ко-
мітету, були занадто малі для того, щоб могли перебрати й за-
тримати перебрану владу. Але Крайовий Комітет вже не міг
дальше зволікати з перебранням влади, бо його вже випереди-
ли українські провінційні міста й села, в яких управління вже
перейшло в українські руки. З другої сторони кожне дальше

²⁹⁾ М. Кордуба, цит. твір, XI, 236;

³⁰⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XI, 237, 238;

³¹⁾ І. Попович, М. Кордуба, До перевороту на Буковині, ЛНВ, 1924,
III-IV, 344, і далі.

³²⁾ К. Купчанко, Буковинський Курінь, УЗЕ, III, стор. 722 й далі.

зволікання означало втрату українського престижу, втрату по-
ваги й пошани до українців. Вже й дотеперішнє задовге укра-
їнське зволікання вороги вважали українською слабкістю, а це
додавало їм відваги до агресивних виступів.

Крайовий Комітет не бачив негайної загрози з румунської
сторони, а тому вважав вказаним не спішити з перебранням
влади, щоб мати час скріпити свої сили, а в міжчасі дійти мо-
же до якогось домовлення з представниками румунів щодо по-
ділу Буковини. Врешті, Крайовий Комітет вважав, що не по-
спішаючи можна буде добитися від австрійських державних
чинників добровільної передачі влади. Для негайного пере-
брання влади необхідно було сили, але воно могло коштува-
ти й жертви, а цього старався уникнути Крайовий Комітет.
Австрійська влада розпоряджала в Чернівцях достатніми си-
лами. Усі керівні становища в державно-адміністративному
управлінні, від повітових староств почавши, були в німецьких
або румунських руках. Те ж саме в урядах залізниць, пошти
й телеграфів. А найважливіше — жандармерія, на чолі якої
стояв лихозвісний ген. Фішер. Oprіч того, старшинський склад
стаціонарних у Чернівцях полків, а передусім їх командний
склад, був у чужих руках. Усьому цьому Крайовий Комітет
міг протиставити свій український об'єднаний фронт, але без
збройних сил.

Як незначними були українські військові сили на Букови-
ні, може проілюструвати та обставина, що для перебрання
влади Крайовий Комітет мусів через ніч доповнювати свої оз-
броєні відділи групою українських залізничних робітників,
що їх зорганізував урядовець залізниць і член Крайового Ко-
мітету, С. Гончарюк. Цих робітників забрано від праці на за-
лізниці, одіто в військову уніформу, та післано для охорони
при перебранні влади. Це був власне той відділ 50-ти багнетів,
про яких згадує М. Кордуба, що його було надіслано з Ко-
ломиї.³³⁾

І на поширеному таємному засіданні Крайового Комітету
— при участі визначних громадських діячів-нечленів, з дорад-
чим голосом — вечером 5. 11. 1918 р., після деяких дискусій
було прийнято одностайно важливе й відповідальне історич-
не рішення: перебрати владу наступного дня, в 11 год. 30 хви-
лин, одночасно в усіх центральних і важливіших урядах Чер-
нівців. Для кожного уряду визначено окремих осіб, які мали
явитися до даного уряду в асисті відділу вояків й перебрати
та вести дальше урядування. Залежно від важливості уряду
й можливості опору, військова асиста складалася від 5 до 40
багнетів. І так, на становище президента Краю назначено
Омеяна Поповича, посадника міста Чернівців — Осипа Без-

³³⁾ Ілько Попович, Листопадові дні на Буковині. „Наше життя”, № 45
(140), 1. 12. 1947.

палка, директора поліції — надкомісаря Яворського. В урядах меншого значення не назначувано керівниками представників Крайового Комітету, а тільки окремих мужів довір'я з-поміж працівників даної установи.³⁴⁾ На черговому засіданні (6. 11) було доручено комісаричний нагляд над судами української частини Буковини судовому надрадникові, Артурові Маликові. А тому, що О. Попович прийняв верховне адміністративне становище — президента краю, звільнено його від обов'язків голови Крайового Комітету, а на його місце назначено д-ра Агенора Артимовича, а його заступником Іллію Семаку.³⁵⁾ Тут необхідно підкреслити, що звільнення О. Поповича від обов'язків голови Крайового Комітету було зроблено для облегшення його обов'язків, а не заради чистоти засади поділу влади (законодатної, виконної й судової), бо він і далі залишався членом Крайового Комітету, як законодатного тіла. У такий бурхливий час і при недостатці кваліфікованих сил, зберігати чистоту поділу влади було абсолютно неможливо. У таких обставинах діє правило вищої рації: „salus rei publicae — suprema lex esto”.

Крім постанови про перебрання влади, на засіданні 5. 11. 1918 р. було прийнято також текст маніфесту³⁶⁾ до населення Буковини, в якому подавалося до відома про рішення Української Національної Ради перебрати владу на етнографічно українській частині Буковини й закликалося населення допомогти в цьому українському тимчасовому урядові.

Довірочність постанови про перебрання влади, до якої зобов'язано всіх учасників історичного засідання 5. 11., було дотримано. В означений час, 6. 11. 1918, без жодного спротиву, було перебрано владу в Чернівцях. На всіх урядових будинках замаяли українські державні прапори. Довші переговори відбувалися в президента краю, графа Ецдорфа, але й цей, почувши, що під будинком знаходиться в поготівлі українське військо, погодився передати владу, хоч ще й в цю останню хвилину він безуспішно намагався намовити середовище Я. Флондора (Румунську Національну Раду) перебрати рівночасно владу над румунською частиною Буковини. Тому що Крайовий Комітет вимагав передачі влади тільки над українською частиною, а президент Ецдорф хотів передати владу над всією Буковиною, для цієї мети явився до уряду Ецдорфа д-р Аврел Ончул, який, як представник Румунської Національної Ради і парламентарних послів, заявив готовість перебрати владу над румунською частиною Буковини. Тоді пре-

³⁴⁾ М. Кордуба, *Переворот на Буковині*. ЛНВ. 1923. XI, стор. 239.

³⁵⁾ М. Кордуба, *цит. твір*. ЛНВ. 1923. XII, стор. 324.

³⁶⁾ Повний текст маніфесту до населення Буковини з 5. 11. 1918 *диви*: Додаток № 5.

зидент Ецдорф передав неподільну владу над всією Буковиною представникові Крайового Комітету, Омелянові Поповичеві — в асисті парламентарних послів І. Семаки та М. Спицула — та представникові румунів, д-р А. Ончулові. Про передачу-перебрання влади було складено окремий протокол.³⁷⁾ Цей протокол появився в місцевій пресі, але без останнього речення, в якому Ецдорф просить представників обидвох народів дбати про безпеку архикнязя Вільгельма, що знаходився тоді в Чернівцях.³⁸⁾

Після формального перебрання влади О. Попович і А. Ончул порозумілися щодо територіального розмежування української й румунської влади. Згідно з цим порозумінням, в основу розмежування покладено перепис з 1910 р., а місто Чернівці мало знаходитися в українсько-румунському кондомініюмі. Це була болюча уступка на користь румунської сторони, а мотивовано її на засіданні Крайового Комітету того ж вечора (6. 11.) важким сучасним українським положенням та ворожим до українців наставленням навіть жидів, як це показалося підчас перебрання влади в управлінні міста. Взявши до уваги ці виводи, Крайовий Комітет прийняв до відома це домовлення.

Про перебрання влади й домовлення про розмежування компетенцій українського й румунського урядів видано спільну проклямацію³⁹⁾ в українській, румунській і німецькій мовах, за підписом О. Поповича й А. Ончула як тих, що перебрали владу. Тут сповіщалося про перехід влади на Буковині до українського й румунського народів за етнографічним розмежуванням, але з українсько-румунською співвладдою над містом Чернівцями. Проклямація вважала таке полагодження українсько-румунського розмежування тимчасовим, застерігаючи так українській, як і румунській стороні право висувати всі свої вимоги щодо буковинської території перед Мирною Конференцією.

З цієї проклямації українське громадянство довідувалося про болючі для українців уступки зроблені українськими представниками на користь румунів заради мирного домовлення з ними. Проклямація проголошувала домовлення „національних комісарів” (О. Поповича й А. Ончула) щодо тимчасового розмежування влади на Буковині між українським і румунським урядами. Але це домовлення не вирі-

³⁷⁾ Повний текст протоколу про перебрання влади на Буковині *диви*: Додаток № 6.

³⁸⁾ „Gemeinsame Kriegs-Ausgabe Czernowitzer: Allgemeine Zeitung — Tagblatt”, Nr. 384, 7. 11. 1918.

³⁹⁾ Повний текст проклямації українського й румунського „національних комісарів” *диви*: Додаток № 7.

шувало конкретного територіального розмежування на українську й румунську частини Буковини, а розмежовувало компетенцію румунського й українського урядів щодо окремих громад, залежно від релятивної більшості населення даної національності, занотованої в переписі 1910 р. За таким розмежуванням всі громади, що мали українську більшість — хоч і були оточені румунською етнографічною територією, — мали підлягати українському урядові, й, навпаки, громади з перевагою румунського населення, але в українському етнографічному оточенні, мали підлягати румунській владі. Зате громади з релятивною більшістю населення іншої національності могли оптувати за румунським або українським урядом.

Особливе значення мало домовлення щодо міста Чернівців. Чернівці залишалися „неутральним містом”, з своїм дотеперішнім правлінням. В майбутньому контрольні функції у другій інстанції виконували оба уряди за обопільною згодою, отже, з правом вета. Розуміється, що обидва уряди могли мати свій осідок у цьому неутральному „міжнародному” місті.

Щодо міст Серету й Сторожинець, то, за цим домовленням, вони мали негайно перейти під румунську владу (пункт 5 проклямації), але обидва ці міста мали жидівську релятивну більшість (Серет: 3178 на всіх 7954, з чого українців — 2070, а румунів — 715; Сторожинець: 3453 на всіх 10266, з чого українців 1905, а румунів — 3039), а тому — згідно з пунктом 4 проклямації — їх міські ради мали право оптувати за румунською або за українською державною владою.

Таким чином проклямація від 6 листопада 1918 р. суперечила конституційному актові львівської Конституанти з 19. 10. 1918 р., який включав Чернівці, Серет і Сторожинець до української державної території. Отже, домовлення між О. Поповичем й А. Ончулом, як представниками українського й румунського народів, порушувало інтегральність української державної території. Теоретично взявши, це українсько-румунське домовлення можна розглядати тільки як міжнародний договір, до якого, засадничо, стосується правило про ратифікацію. Однак, сигнатори домовлення надали йому негайної правної сили, бо ж і саме домовлення мало тимчасовий характер — до остаточного вирішення питання Буковини на Мирній Конференції.

Не зайвим буде тут пригадати, що тимчасова конституція ЗУНР (тимчасовий основний закон), ухвалений Українською Національною Радою 13. 11. 1918 р., визначаючи територію ЗУНР не подавав уже на Буковині міст: Чернівців, Серет й Сторожинець, як орієнтаційні прикордонні місцевості по українському боці, а обмежився загальним декларативним визначенням державного кордону по лінії українсько-румунського етнографічного розмежування, як воно подане на етногра-

фічній мапі Австрійської Монархії барона Карла Черніга, виданій у Відні 1885 р.⁴⁰⁾

Очевидно, українська сторона йшла на таку болючу уступку з вірою, що може таким чином вдасться оминати конфлікт з румунами на тлі поділу краю. Але порозуміння з Ончулом мало сумнівну практичну вартість, бо воно не давало жодного замирення щодо поділу краю. Передусім, на таке домовлення Ончул не тільки не мав уповноваження від румунських компетентних організацій, але мав й малу популярність серед румунського громадянства. Більшою популярністю тішилося середовище Румунської Національної Ради з Янку Флондором на чолі, яке відкидало поділ Буковини.

Не може бути двох думок, що положення Крайового Комітету було дуже трудним, бо він не розпоряджав достатньою військовою силою для того, щоб вимогти передачу влади, а перебрану владу затримати. Це й була основна причина, чому Крайовий Комітет так довго відкладав справу перебрання влади й робив всі можливі заходи, щоб дійти до порозуміння з румунськими чинниками щодо перебрання влади й поділу Буковини. Бо Крайовий Комітет здавав собі справу з того, що без такого договорення після перебрання влади мусіло прийти до конфлікту з румунами, а для такого випадку Крайовий Комітет зовсім не був готовий, бо не розпоряджав військовою силою навіть длябереження кількадесяти кілометрового румунсько-українського кордону, не говорячи вже про сили, необхідні для затримання внутрішнього спокою й порядку. А такої допомоги зі Львова чи Кисва ніяк не можна було очекувати.

**

На другий день після перебрання влади в Чернівцях, 7. 11. всі керівники й їх заступники урядових установ у Чернівцях склали на руки О. Поповича й А. Ончула службове приречення (присягу) на вірність новій владі. Того ж дня український буковинський Крайовий Комітет постановив змінити свою назву „Крайового Комітету” на „Національна Рада”.⁴¹⁾

У міжчасі зв'язок зі Львовом став чимраз більше утруднений. До Чернівців майже не продіставалося жодних вісток про те, що діялося у Львові й Кисві. Ще 4. 11. 1918 р. Крайовий Комітет був рішив вислати делегацію до Львова й Кисва, назначивши делегатом до Кисва д-ра Т. Галіпа, а до Львова д-ра М. Драгомирецького, щоб нав'язати з ними тісніший зв'язок, й отримати зі Львова нові вказівки-настановлення.⁴²⁾

⁴⁰⁾ Повний текст цієї конституції диви Додаток № 9.

⁴¹⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XII, стор. 324.

⁴²⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XI, стор. 236 й далші.

По румунському боці, в колах Румунської Національної Ради, після перебрання українцями влади, запанувала зловіща тиша. До Української Національної Ради почали надходити вісті, що Янку Флондор з окремою делегацією буковинських поміщиків мали б виїхати до Яс просити від румунського уряду військової допомоги. В дійсності, Румунська Національна Рада вислала з такою місією чернівецького адвоката, д-ра В. Боднарескула, ще 4. 11. 1918 р., на другий день після всенароднього віча в Чернівцях. Спочатку румунський уряд Маргіломана обіцяв Боднарескулові допомогу зброєю для формування корпусу жандармерії.⁴³⁾ Але Румунська Національна Рада тим же задоволилася. Флондор починає бомбардувати румунський уряд телеграмами відстрашуючи його більшовицьким рухом, який „матиме дуже важкі наслідки для румунської проблеми”⁴⁴⁾ та вимагати для повернення порядку щонайменше 10 тисяч війська.⁴⁵⁾

Але загрози з цієї сторони українці не надавали належної уваги — мовляв, скомпромітована в очах Союзників своїм сепаратним мирним договором з Центральними державами, Румунія не відважиться на такий крок. Але 8. 11. в пообідніх годинах з проклямації-летючок,⁴⁶⁾ розкиданих у Чернівцях з румунського літака, за підписом ген. Якоба Задіка, стало відомо про розпочату румунську військову окупацію. Ця проклямація, датована 6. 11. 1918 р. мотивувала румунську військову окупацію запрошенням буковинської Румунської Національної Ради для охорони життя, майна й свободи перед кримінальними бандами та забезпечення порядку й ладу. В дійсності, на українській етнографічній території не зареєстровано тоді жодних народних заворушень чи дій кримінальних банд, а деякі протижидівські виступи були тільки в румунській частині південно-східньої Буковини, спровоковані самими румунами, щоб мати претекст до запланованої окупації. Деякі прояви таких заворушень були в румунських Сучавському й Кімполунгському повітах, де старости повітів покликали невеличкі відділи румунської прикордонної сторожі для налагодження спокою. Але румунське військове командування підтягало під поняття кримінальних дій урядові дії української влади, здійснення українського самовизначення на Буковині, увесь український визвольний рух на Буковині. Пізніше, на Мирній Конференції, сам прем'єр, І. К. Братяну називав український визвольний рух на Буковині — для відстрашення ним Союзників — більшовицькими бандами. Ото ж,

⁴³⁾ Т. Balan, Rolul lui V. Bodnărescu în preajma Unirii, стор. 8;

⁴⁴⁾ Там-же, стор. 26;

⁴⁵⁾ Там-же, стор. 30;

⁴⁶⁾ Повний текст проклямації ген. Задіка диви Додаток № 8.

єдиною ціллю румунської окупації було прийти на поміч румунським консервативним й ліберальним шовіністичним колам з метою ліквідації української влади на Буковині та анектування всієї Буковини до Румунії. Румунська армія приходила на допомогу цим румунським колам на Буковині не для здійснення їх „прагнень, зроджених священним правом народів — порядкувати своєю долею”, але для здійснення їх імперіалістичних аспірацій — панувати над українським народом північно-західньої Буковини.

У проклямації погрожувано суворими репресіями за які-небудь спроби протиставлення румунській окупації чи непослух розпорядкам окупаційної влади.

Це була грізна дійсність, яка глибоко затурбувала весь український буковинський провід. Ця вістка неприємно заскочила не тільки українців, але й жидівське населення, яке вже було почало привикати до української влади. Вечером 8. 11. відбулося досить драматичне засідання Української Національної Ради. На ньому дехто висловлювався про українське положення зовсім безнадійно, вважаючи всякі заходи військового протиставлення румунській армії безвиглядним, та радили рятувати для Галицької Армії військове добро, що знаходилося під українською охороною на Буковині. Але чулися й відважні, повні віри й відваги пропозиції — боронити до останнього свою рідну землю. Напружена атмосфера на засіданні трохи злагіднилася, коли предсідник О. Попович подав до відома, що д-р Ончул, довідавшись про проклямацію ген. Задіка, негайно виїхав до Яс, щоб протидіяти заходам Флондора та спинити румунську військову акцію. Як опісля стало відомим, д-р Ончул дійсно виїхав до Яс, але там його позбавили свободи, й, як інтернованого, відставлено до Букарешту із заборорою вертати на Буковину.⁴⁷⁾ У висліді дебат рішено негайно передати на руки ген. Задіка письмовий протест проти військової окупації, доводячи йому до відома про українське самовизначення й перебрання українцями влади на українських етнографічних землях Буковини, з підкресленням, що Українська Національна Рада передасть протест на руки Антанті, наколи румунська армія нарушила б українську територію. Рівночасно рішено звернутися до Львова й Києва в справі військової допомоги й дипломатичних заходів проти румунської окупації.⁴⁸⁾

Але вже на другий день стало відомим, що румунське військо поїздом прибуло вже на українську етнографічну територію й розтаборилося на залізничному дворці й у селі Глибока,

⁴⁷⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XII, стор. 326; О. Попович, Відродження Буковини, стор. 104 й далші.

⁴⁸⁾ М. Кордуба, там же, стор. 326.

віддаленому від Чернівців около 20 км. На засіданні Національної Ради 9. 11. уповноважений для військових справ Ілько Попович запропонував як негайні військові заходи проти румунської окупації: 1.) ніччю трьома сотнями оточити румунську дивізію в Глибоці й, викликавши паніку серед воїків, примусити їх до розтічі, або 2.) позривавши мости на ріці Прут створити на ній фронт проти румунського наступу.⁴⁹⁾ На засіданні того-ж дня рішено негайно передати протест ген. Задікові в Глибоці, назначено делегатів до Кисва й Львова та ухвалено, що всі члени Національної Ради повинні залишатися на своїх місцях, за винятком през. О. Поповича, якому залишено право рішати про це самому.

Ще тієї самої ночі (9. 11.) було передано в головній квартирі ген. Задіка, в Глибоці, протест Української Національної Ради проти військової окупації Буковини.⁵⁰⁾

Плян І. Поповича щодо оточення румунської дивізії в Глибоці мав замало реальних підстав на здійснення, бо не вся дивізія отаборилась у Глибоці, й навіть розтіч її глибицької частини, при українській військовій слабості, не спинила б румунської окупації. Справа протиставлення румунському наступові була справді безвиглядною. На переведення мобілізації необхідно було часу й зорганізованого для того апарату, а румунські регулярні війська, силою однієї дивізії (які в разі потреби могли легко бути побільшені), знаходились вже на українській території й могли кожної години ввійти до столиці Буковини, Чернівців. Румунська армія була, щоправда, погано одітою і харчованою, але це було вишколене й здисципліноване військо. Проти цієї сили Українська Національна Рада в Чернівцях розпоряджалась силою однієї сотні УСС-ів, вишколеного й здисциплінованого війська. Окрім цього, від тижня в стадії організації були ще частини добровольців, що їх зареєстрованих було вже три сотні, але це були не вишколені частини, що не надавалися до оперативних дій.⁵¹⁾

В обличчі такої дійсності, після вивезення з Чернівців частини військового добра, українські військові частини покинули Чернівці й перейшли на північний берег Прута. В той самий час виїхав до Галичини Омелян Попович, залишивши своїм заступником на становищі голови Управління Буковини д-ра В. Залозецького, який перебував на цьому пості аж до приходу до Чернівців румунської армії.⁵²⁾

⁴⁹⁾ І. Попович, Листопадіві дні на Буковині, „Наше Життя”, № 45 (140). 1. 12. 1947.

⁵⁰⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XI, стор. 328.

⁵¹⁾ І. Попович, Листопадіві дні на Буковині, „Наше Життя”, № 45 (140). 1. XII. 1947. К. Купчанко, Буковинський Курінь, УЗЕ, III, стор. 722 й далші.

⁵²⁾ І. Попович — М. Кордуба, До перевороту на Буковині, ЛНВ, 1924, III-IV, стор. 344 й далші.

Але румунська армія не поспішала наступати. Бо Румунія не мала для цього підстав. Проте для хитрування перед Союзниками, й щоб створити для себе хоч позірну підставу такої окупації, 9. 11. 1918 р. — у час, коли Австрійська Імперія вже не існувала, а Німеччина була в агонії — Румунія вступає у війну по стороні Союзників.⁵³⁾ Основною й безпосередньою метою такого її жесту було — створити притоку для окупації Буковини й Семигороду, а рівночасно зробити добре враження на Союзників.

10 листопада на вулицях столиці Буковини почали появлятися озброєні румунські студенти з національними відзнаками під проводом старшин в австрійських військових уніформах. Вони явилися — вже в асисті й польських студентів-легіонерів — і до Українського Народного Дому, осідку української буковинської Національної Ради та взагалі центру українського національно-культурного й політичного життя на Буковині. Вони вимагали від усіх розійтися. Але після протесту проти цього й деякої дискусії вони зняли стійки й відтягнулися.⁵⁴⁾

Румунське окупаційне військо вступило до Чернівців 11 листопада 1918 р. Спочатку воно не встрявало в справи цивільного управління краю, залишаючи це місцевим румунам. Д-р В. Залозецький залишався на своїм посту голови Управління Буковини до останньої хвилини. У розмові з Янку Флондором, який погрожував д-рові Залозецькому наслідками на випадок, коли б цей перебирав владу після О. Поповича, й додавав, що наказ про усунення Поповича з уряду є вже в дорозі. В. Залозецький відповів, що він в урядових справах має право слухатися тільки доручень Української Національної Ради.

Останні два засідання української буковинської Національної Ради в Чернівцях відбулися перед і після обіду 11. 11. 1918 р. На першому затверджено д-ра Залозецького на становищі заступника президента краю, а на пообідньому рішено перенести осідок Національної Ради та правління української частини Буковини до Кіцманя.⁵⁵⁾ Того ж дня частина українського буковинського уряду й Національної Ради переїхали до Кіцманя. З цим днем Кіцманська повітова Національна Рада стала крайовою, а Чернівецька — повітовою.

Українське крайове правління в Кіцмані очолив д-р Володимир Залозецький у заступстві Омеляна Поповича. Але проявляти тут ширшої діяльності не прийшлося. Питанням часу була оборона перед окупантом. Одначе при наявній україн-

⁵³⁾ H. W. V. Temperley, A History of the Peace Conference of Paris, том I, стор. 352.

⁵⁴⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XII, стор. 329, 331.

⁵⁵⁾ М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XII, стор. 333.

ській військовій силі можна було ставити спротив румунській регулярній армії тільки короткий час без змоги розвинути відкритого фронту. І фактично українські військові частини, залишивши правий берег Прута 10. 11., задержалися в північній Буковині ще повних два тижні.⁵⁶⁾

Українська Буковина не мала в той час достатніх власних сил, щоб оборонити свою владу перед румунською окупацією, а через грізні хмари, що нависли були тоді над Львовом і Києвом — не можна було й думати про військову допомогу звідти.

Так закінчилася ця важлива, коротка доба відродження української державної влади на Буковині. Нажаль, основні документи про формування української влади на Буковині, протоколи Крайового Комітету-Національної Ради, попали в руки румунської поліції,⁵⁷⁾ і не відомо, чи вони взагалі збереглися десь для прийдешнього історика. Ця доба наступила як послідовне завершення українського національного відродження. Хоч вона приходить у час, коли політична свідомість широких мас українського населення ще не була завершеною, але відродження української державної традиції на цій забутій українській землі прискіпує завершення такого політичного освідомлення. Цю їх свідомість ще більше поглиблює румунський поліційний терор та безоглядна денаціоналізаційна політика.

Для буковинських українців залишалась глибока віра в слушність і недоторканість українського права до своєї землі та велика надія в справедливості Мирної Конференції, яка мала вирішити територіальну проблему Буковини. Нажаль, ця велика надія на міжнародню справедливість ще раз гірко завела.

III.

Румунські імперіялісти оспорювали українське самовизначення на Буковині, право українського народу до якоїнебудь її частини, покликуючись на румунські історичні права до всієї Буковини. Але аргумент історичного права в добу народоправства, суверенності народу на заселеній ним території, був недійсним, а тому румуни вхопились оспорювати українське право збройною силою, насильством. І брутальна сила перемогла, бо українська сторона, впевнена в слушність й справедливість свого права, не спішила й не встигла зорганізувати свою збройну силу, щоб могли відповісти рішучо й твердо на румунське насилля. З румунської сторони це була бороть-

⁵⁶⁾ А. Жуковський, Історія Буковини, в збірнику „Буковина — її минуле й сучасне“, стор. 316.

⁵⁷⁾ О. Попович, Відродження Буковини, стор. 98.

ба не за право, а насилля над українським правом й українським народом на Буковині.

Під охороною румунських штиків Румунська Національна Рада 12 листопада 1918 р. приймає „Тимчасовий основний закон про державну владу на Буковині“, який віддавав законодавчу владу на Буковині в руки пленума Румунської Національної Ради, а виконну — урядові в складі голови й 13 державних секретарів. Створений на цій основі румунський т. зв. уряд скликає на день 28 листопада 1918 р., до Чернівців, т. зв. Генеральний Конгрес Буковини, на який запрошено членів Румунської Національної Ради — склад якої, у міжчасі, поширено до 74 осіб. Але Румунська Національна Рада й Загальний Конгрес Буковини в найкращому разі могли репрезентувати єдино румунське населення Буковини (числом — згідно з урядовим народочисленням з 1910 р. — 273,254 особи, з усього 794.929 осіб), і приймати рішення в питанні самовизначення тільки щодо румунської етнографічної території, на якій румунське населення становить більшість. Але Генеральний Конгрес Буковини, маючи за собою окупаційне військо, не лопить собі голови правом, і під головуванням Янку Флондора приймає резолюцію про „безумовне й по всі часи з'єднання всієї Буковини з Королівством Румунією“.

Аранжери цього конгресу навіть не пробували запрошувати на конгрес представників української Буковини — Українську Національну Раду, бо — за словами Ністора — „ці належали до Української Національної Ради у Львові, яка мала замір приєднати певні простори Буковини“ до ЗУНР. Запрошено на конгрес тільки представників жидівської, німецької і польської спільноти, а від імені німецької і польської спільнот д-р Алоїс Лебутон і д-р Станіслав Квятковський склали заяви, якими визнавали за румунами право до всієї Буковини, й підтримували її з'єднання з Румунією.⁵⁸⁾ Жиди не взяли участі на конгресі.

Від української буковинської Національної Ради явився на цей конгрес д-р Володимир Залозецький, який — у приязності ген. Задіка, команданта румунської окупаційної армії — за протестував проти румунської військової окупації, домагаючися відтягнення румунської армії поза кордони Буковини, бо розв'язання проблеми Буковини належить до Мірової Конференції, та ствердив, що Українська Національна Рада не визнає на українській етнографічній території Румунської Національної Ради.⁵⁹⁾

Але за спиною Генерального Конгресу Буковини стояло

⁵⁸⁾ І. Ністор, цит. твір, стор. 31, і наступні: Т. Balan, Bukovina in războiul mondial, стор. 100.

⁵⁹⁾ Р. Смаль-Стоцький, Володимир Залозецький. „Свобода“, №№ 245, 246, 21-22. 12. 1955.

Королівство Румунія й її окупаційне військо. Резолюції Генерального Конгресу Буковини були негайно переслані румунському урядові, а румунський король законодекретом від 18. 12. 1918 р. затвердив з'єднання Буковини з Румунією.

У в'яснювальному рапорті королеві, голова Ради Міністрів, І. К. Братяну, покликувався на резолюції Генерального Конгресу Буковини.⁶⁰⁾ Розуміється, що ані в згаданому рапорті І. К. Братяну, ані в інших румунських джерелах немає згадки про внесений протест Української Національної Ради проти порушення румунами українського самовизначення на Буковині.

Законодекрет з 18. 12. 1918 р. про з'єднання Буковини з Румунією був ратифікований румунським парламентом, що оголошено в Урядовому Віснику, Ч. 206 за 1. 1. 1920 р.

На Мирній Конференції представник Румунії І. К. Братяну признавав, що буковинські українці були проти з'єднання всієї Буковини з Румунією, але він в'яснював, що рішення Генерального Конгресу Буковини було правосильним, бо українці представляють всього 3/8 населення Буковини, а всі інші національні групи висловилися за приєднанням Буковини до Румунії.⁶¹⁾

Але Братяну говорив неправду. Не тільки самі українці були проти приєднання всієї Буковини до Румунії. Румунський публіцист Драгош Вітенку каже, що на Генеральному Конгресі (28. 11. 1918 р.) проти прилучення Буковини до Румунії голосували також буковинські жиди: „Evrei au fost singural neam, care în constituanta din 1918 au votat alături de ruteni împotriva realipirii Bucovinei la România, себто: жиди були єдиним народом, який на конституанті з 1918 р. разом з українцями („рутенцями“) голосували проти прилучення Буковини до Румунії”.⁶²⁾

Твердження Вітенку, по суті, відповідає правді. В дійсності Жидівська Національна Рада була запрошена, але відмовилася взяти участь на Генеральному Конгресі Буковини, мотивуючи свою відмову безправним положенням жидів у Старому Королівстві (Румунії). Окрім того, на Генеральному Конгресі — поза промовама, оплесками й відчитанням резолюцій — не відбувалося жодного голосування.

Як ми не розглядали б участь німців і поляків на Гене-

⁶⁰⁾ Monitorul Oficial, №. 217, 19. 12. 1918; С. Hamangiu, Codul general al României, vol. VIII, стор. 1177 й далші.

⁶¹⁾ La Roumanie devant le Congrès de la Paix, стор. 15; D. H. Miller, My Diary at the Conference of Paris, vol. XIV, стор. 170, 171 і далші: Papers Relating to the Foreign Relations of the USA. The Paris Peace Conference 1919, vol. 3, стор. 847. і наступні.

⁶²⁾ D. Vitencu, Când dai nas lui Ivan..., стор. 64, нотка 1.

ральному Конгресі Буковини й як ми не розцінювали б відмову жидів взяти участь на ньому — рішення цього Конгресу щодо не-румунської етнографічної території Буковини було недійсним хоч би з тої простої причини, що представники румунів, німців і поляків могли репрезентувати щонайбільше своєї національної спільноти й рішати про долю території, заселеної населенням, у більшості, цих національних груп. Згідно з народочисленням 1910 р. кількість румунів, німців і поляків на Буковині, разом взятих, виносила всього 375.396 (273.254 + 65.932 + 36210), отже у відношенні до кількості всього населення Буковини: 794.929 вони становили меншість, яка не могла накидувати своєї волі всій Буковині. Але для румунських імперіялістів не була міродатною сила права, а право сили. З другої сторони, Аліянти не визнавалися в буковинській проблемі та руководилися не її справедливою розв'язкою, а власними інтересами.

На Мирній Конференції 1919 р. західньо-європейські великі Союзники, з їх крутійською дипломатією й позакулісовими махінаціями та цинічними заявами про стосування самовизначення й справедливості, віддали на поталу Румунії й українську Буковину ради т. зв. „рівноваги сил” та власного спокою, керуючись виключно власними інтересами. У той час, коли на Мирній Конференції українська сторона була єдино предметом торгів, без права голосу в своїй обороні, румунська сторона могла не тільки односторонньо аргументувати свої територіальні претенсії до вимаганих територій — на загальні асамблеї та перед Верховною Радою Мирної Конференції, — але в додатку вона пустила тут у рух всі сили своїх впливів у закулісову гру. Як це ми бачимо із спогадів одного з членів румунської делегації на Мирну Конференцію, Н. П. Комнена, коли румунська делегація стрічала труднощі на Мирній Конференції, на допомогу їй до Парижу прибула сама королева Марія — мудра й принадна жінка, яка, не відкладаючи ані хвилини, відбула зустрічі зі всіма визначнішими особистостями делегацій на Мирну Конференцію, здобуваючи „кожного дня нові симпатії та особливий інтерес до румунської справи”. На побаченні з Клемансо вона перемогла й цього „тигра”, здобувши й його підтримку для румунських територіальних претенсій.⁶³⁾ У висліді таких заходів румунської делегації Мирна Конференція, на справедливість якої український народ покладав стільки надій, прирекла українську Буковину на поталу Румунії.

⁶³⁾ N. P. Comnen, O citorita a României — Regina Maria, „România” (New York) №. 29, 15. 9. 1958.

IV.

Національний склад населення Буковини за даними урядового перепису з 1910 р. (хоч для деяких громад пофальшованими на некористь українців) був найкращим об'єктивним доказом і найсильнішим аргументом українського права до Буковини. Правда, вже за австрійського тут панування рух румунського населення вспів протиснутися великим клином на північ, аж поза ріку Прут (села: Бояни, Буда, Котул-Остриця, Магала й Новоселиця) і поважно забутилася з населенням на українській етнографічній території, а напівдні з висуненого широкого етнографічного клина потворити українські етнографічні острови.⁶⁴⁾

За молдавської доби на українську етнографічну територію Буковини заходили тільки окремі особи з румунських упрівілейованих клас: бояри-поміщики, духовники та урядові особи, але їх привирість не змінювала тут загального етнічного характеру території, хоч українські народні маси, селянські маси, не мали голосу й прав у державних справах. Після прилучення Буковини до Австрії на Буковину почав напливати різнонаціональний колонізаторський елемент, а між ними велике число румунів, німців, поляків та інших. Цей наплив частинно змінив національно-популяційний характер Буковини. І так напередодні українського самовизначення, відношення румунського й українського населення Буковини (інші національні групи не жили компактними масами, а тому не мали аспірацій на самовизначення в розумінні державної суверенності на території Буковини), за переписом з 1910 р., по судових повітах, представляється так, як це подано на статистичній таблиці, стор. 84.⁶⁵⁾

Українське самовизначення на Буковині стосувалося до повітів, де українці були в абсолютній або релятивній більшості, цебто до політичних повітів Чернівці, Кіцмань, Заставна, Вашківці, Вижниця та частинно до повітів Серет і Сторожинець — включно з містом Чернівці, що лежало на українській етнографічній території і — після німців і жидів — мало найбільший відсоток українського населення (17.5%), або точніше, до тодішніх судових повітів: Чернівці-місто, Чернівці-околиця, Заставна, Кіцмань, Путилів, Станівці, Вашківці, Садагура (Садигора), Вижниця, Селетин, Серет і Сторожинець, по ріку Серет.

64) І. Негостинський, Українці в Румунії і теорія „українення” Буковини. „Розбудова нації”. Прага, №. 1. 2. 3 і 4 за 1934 р.

65) Mitteilungen des Statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina, Heft 17, veröffentlicht vom Statistischen Landesamt des Herzogtums Bukowina. Czernowitz 1913; „L'Ukraine Occidentale”, стор. 62:

Простір і національний склад населення — за мовним критерієм — судових повітів Буковини, згідно з урядовим переписом з 31 грудня 1910 р.:

ч. судового повіту	Назва судового повіту	Простір Українців		Румунів		Жидів а) і німців		Поляків	Всього населення б)
		в кв. км.	абсол. числах і %-ах	в абсол. числах і %-ах	абсол. числах і %-ах	в абсол. числах і %-ах	Інших б)		
1	Заставна	493	47466 92.7	65 0.1	2541	1118	11	51201	
2	Кіцмань	345	39432 87.4	120 0.3	4049	1373	133	45107	
3	(Сторожинець) Путилів	530	12744 87.1	5 0.0	1806	64	9	14628	
4	Станівці	181	16212 85.4	160 0.8	2380	233	4	18989	
5	Вашківці	220	18458 79.4	82 0.3	3245	1467	11	23263	
6	Садагура (Садигора)	340	31945 74.7	1311 3.0	7214	2219	69	42758	
7	Вижниця	759	30035 74.6	85 0.2	9553	1121	40	40834	
8	Селетин	888	7308 73.9	52 0.5	2446	39	50	9895	
9	Чернівці — околиця	414	22351 50.7	18060 40.9	3419	281	19	44130	
10	Серет	519	26819 41.0	19199 29.4	9956	2274	7099 в)	65347	
11	Сторожинець	432	11223 31.9	13334 36.9	9337	2162	5	36061	
12	Чудин	530	6622 20.0	20135 60.9	4482	1835	12	33086	
13	Чернівці — місто	59	15254 17.9	13440 15.7	41360	14893	511	85458	
14	Кимполунг	1354	6011 17.4	18952 54.7	9222	396	39	34620	
15	Бояни	120	2840 10.3	10192 62.1	2291	1065	30	16418	
16	Ступікани	342	1001 10.1	5922 59.4	2833	190	17	9963	
17	Сучава	569	6327 9.5	46529 70.1	11723	1636	193	66408	
18	Солка	300	1165 4.2	20582 74.8	3948	1814	12	27521	
19	Дорнавагтра	653	541 3.7	8217 55.6	5912	103	8	14781	
20	Радвиц	534	1185 2.0	37152 63.4	17844	678	1756	58615	
21	Гарагумора	440	122 0.4	22102 65.5	9758	1121	618	33721	
22	Виків	419	40 0.2	17558 70.3	3532	128	867	22125	
Разом		10441	305101 38.4	273254 34.4	168851	36210	11513	794929	

а) Тут необхідно заважити, що в цьому переписі жиди подавали німецьку, як свою матірню мову, а тому їх записано в одній з німецьких шпальт. Дійсне число жидів легко віднаходимо, в цьому переписі, в таблиці „врівняння” в шпальті „ізраїльянське” врівняння. Загальне число жидів у 1910 р. було 102919 осіб.

б) До „інших” тут зараховані: чехи, словаки, словінці, серби, хорвати, італійці й мадяри-угорці.

Не було можливим практично провести політичну румунсько-українську розмежувальну лінію так, щоби все українське чи пак все румунське населення перебувало в кордонах своєї національної держави.

Але навіть при найсправедливішому українсько-румунському практичному розмежуванні, по румунському боці мусіла лишатися немала кількість українського населення, а по українському боці поважне число чужонаціонального населення, а зокрема німців, жидів, румунів і поляків.

З цих меншостевих груп в українській частині Буковини залишилися сьогодні тільки румуни та малі рештки жидів і німців, а з поляків, мабуть, ніхто. Але в 1918 р. ці меншостеві групи творили поважну силу й могли завдавати українській владі багато клопотів, а передусім тоді, коли їх наставлення до українського самовизначення й української влади було б негативним або й ворожим.

Тому цікаво буде приглянутися до того, яким було наставлення цих національних груп до аспірацій буковинських українців на самовизначення та до створеної ними влади на українській етнографічній території Буковини.

**
*

Про румунів не приходиться тут багато додавати. Вони стали основними противниками волі буковинських українців, ревіндикуючи для себе на основі історичних прав всю Буковину. Правда, з п'ятох румунських парламентарних послів — більшість засадничо погоджувалась на поділ Буковини, але вони не мали в цьому підтримки серед широких румунських кіл, а передусім серед румунського духовенства, вчителів, великих землевласників, тощо. Такою підтримкою в цій справі втішалася консервативна румунська партія з Янку Флондором та іншими в проводі, які обіцяли українцям щонайбільше якусь не визначену ближче культурну автономію у рамках румунської держави. Визнавали українцям право на українську частину території Буковини посла д-р Аврел Ончул, Григоровіч та проф. д-р Ісопескул-Грикул. Але й ці вважали всю Буковину „молдавською спадщиною”. Підчас дебат над Берестейським миром з Україною в австрійській Палаті Послів, 21. 2. 1918 р. проф. Ісопескул-Грекул визнавав за українцями право до чотирьох виключно українських повітів (Кіцмань, Заставна, Вашківці і Вижиця).⁶⁶⁾

Покликування румунських імперіалістичних кіл на історичні права до Буковини було звичайним анахронізмом, бо в нашу добу, добу національних держав та демократичних засад

історичне право має не більшу як музейну вартість. Якщо принцип історичного права мав би сьогодні застосування, то українці могли б з неменшим успіхом покликуватися на нього для обґрунтування своїх претенсій не тільки до всієї Буковини, але й до більшої частини Молдавії, аж по історичну „Берладську землю” над Дунаєм.

Жидівське населення на Буковині було, після українців і румунів, найчисленнішою національною групою. Але жиди не заселювали якоїсь частини буковинської території Буковини компактною масою, а були розсіяними по всій території Буковини. Найгустіші жидівські скупчення були по містах і містечках — торговельних центрах краю. З усього жидівського населення Буковини 63.54% припадало на міста й містечка (осередки судових округів), а тільки 36.46% на села. І характеристично, що на українській етнографічній території відсоток сільського жидівського населення був більший, ніж на румунській. Щодо міст, то в Вижиці й Садагурі (Садигорі) жиди мали абсолютну більшість населення, а релятивну більшість вони мали в містах: Чернівці, Серет, Сучава, Сторожинець, Радівці й Гарагумора. В усіх інших містах і містечках жидівське населення було в меншості. Тому на Буковині жиди не могли ставити вимог самовизначення в розумінні державно-політичної самостійності.

А всеж таки вільсонівський клич самовизначення підхопили й буковинські жиди, щоб забезпечити за жидівською спільнотою право персональної національної автономії: вільного культурного й господарського розвитку, участі в загальному політичному житті та рівноправність перед законами взагалі. У цьому відношенні жиди були дуже чутливими, бо в Австрійській Монархії їм приходилося зводити важку боротьбу за визнання за ними права окремої національної групи. На основі австрійської конституції їм заперечувалося таке право з уваги на те, що не було компактного жидівського поселення. Перший вилім з такого положення зробив Буковинський Сойм у виборчому законі з 1909 р., яким визнано за жидами Буковини право окремої національної групи.⁶⁷⁾

Територіально-політичні зміни на Буковині, які зарисовувалися під кінець I. світової війни, хвилювали провідні кола буковинських жидів. Їм були добре відомими не тільки українські вимоги щодо української етнографічної частини Буковини, але й румунські щодо всієї Буковини.

Після появи маніфесту цісаря Карла з 16. 10. 1918 р. до народів Австро-Угорщини, представники всіх жидівських політичних партій (до тоді розсварених і поборюючих себе взаємно), в обличчі загрози, знаходять спільну мову. Вони скли-

⁶⁶⁾ „Буковина”, № 7-8. за 12. 3. 1918: Д. Вітенку. цит. твір, стор. 66.

⁶⁷⁾ Dr. H. M. Gelber, in „Geschichte der Juden in der Bukowina”, том I. стор. 63.

кують на 22. 10. 1918 р. конференцію мужів довір'я всіх жидівських політичних угруповань зі всієї Буковини. На цій конференції однозгідно постановлено створити Жидівську Національну Раду Буковини, яка мала репрезентувати жидівську спільноту Буковини й діяти в її імені. На цій конференції було схвалено також маніфест до жидівського населення Буковини, де, між іншим, сказано: „Надходить новий лад у світі, а зокрема в Східній Європі. Всі народи домагаються права самим рішати в своїх справах та заповнити собі вільне національне життя. Коли всі нації (народи) вимагають своєї власної хати, жида не сміють оставати безчинно. Бо тепер вибила година, коли ми мусимо добитися наших національних прав, щоб історія не перейшла попри нас марно”.⁶⁸⁾ Далі накреслено в маніфесті вимоги жидів щодо промоторів нового правопорядку. Буковинська жидівська спільнота вимагає для себе самовизначення відповідно до жидівського своєрідного поселення. Жидівська конституанта мала нав'язати зв'язки з новою владою Буковини для здійснення права самовизначення для жидів на засадах меншостевого права. Окрім того конституанта мала створити для жидівської спільноти внутрішнє управління, а це мало слідувати за тим, щоб державні закони забезпечували за жидами політичну й громадянську рівноправність, пропорційну участь жидів в урядах та право для жидів на вільний в'їзд і виїзд.⁶⁹⁾

Не можна сказати, що жидівське населення відносилося прихильно до української влади; але й не можна твердити, що його відношення було ворожим до українців. Ми радше назвали б їх наставлення вичікуючим. Жида не мали аспірацій на власну державну владу на Буковині, а тому привітали б були тут кожну владу, яка діяла б для забезпечення порядку й законности, що гарантували б жидам спокійний господарський і культурний розвиток. Українська й жидівська верхівка на Буковині завжди знаходили спільну мову й гармонійне співжиття. Між буковинськими українцями не було занотовано впродовж історії загальних протижидівських виступів, хоч індивідуальні могли й бути, внаслідок несумлінних жидівських лихварів. Зате загальні протижидівські настрої в Румунії були буковинським жидам добре відомими, а тому вони без сумніву воліли б були жити в українській, ніж у румунській державі. А вичікуюче наставлення жидів до української влади, на нашу думку, треба приписати нерішучості, слабій ініціативі та енергії самих українців у зв'язку з перебранням влади, через що жида не бачили для себе до-

⁶⁸⁾ Dr. Arie Leon Schmelzer, Die Juden in der Bukowina (1914-1919), in „Geschichte der Juden in der Bukowina“, том I. стор. 69;

⁶⁹⁾ Там-же, стор. 68. і наступні;

статньої гарантії порядку й законности. Вислови О. Безпалка на засіданні Крайового Комітету 6. 11. 1918 р., мовляв, при перебранні влади в управі міста він стрінувся з ворожим наставленням навіть жидівських радних,⁷⁰⁾ не треба брати в дослівному, а в пересадному значінні. Це був вислів розчарування Безпалка, який очікував теплої стрічі зі сторони жидів, а стрінули його резерва й холод.

Не з холодом, а, назагал, з ворожим наставленням стрінули жида румунську окупацію Буковини, що зросло ще після провокаційних протижидівських виступів у буковинських румунських селах на буковинсько-молдавському кордоні.

Румунська Національна Рада запросила Жидівську Національну Раду на т. зв. Ген. Конгрес Буковини, вимагаючи рівночасно прийняти беззастережно й її політичну плятформу, а зокрема щодо приєднання всієї Буковини до Румунії. Це запрошення Жидівська Нац. Рада розглядала на своїм засіданні від 27. 11. 1918 р. і постановила не брати участі на цьому Конгресі та зайняти неутральне становище в українсько-румунському спорі за Буковину. У своїй відповіді про це голові Рум. Нац. Ради (за підписом М. Ебнера, Я. Пістінера та Б. Фрідмана) Жид. Нац. Рада заявляла, що вона стоїть непохитно на засаді самовизначення, а тому стремління румунів об'єднати всі румунські землі в одну державу вважає здійсненням цього права. Але з уваги на безправне положення жидів у Румунії й до часу, коли їх політична й громадянська рівноправність буде забезпечена законодавчим шляхом, а національно меншостеві права незаперечно загарантовані, Жид. Нац. Рада не має можливості взяти участі на Конгресі. Щождо розв'язки територіальних питань, то з уваги на своєрідне жидівське поселення Жидівська Нац. Рада висловлювала своє неутральне становище.⁷¹⁾

Це була смілива жидівська відповідь, зформована в обстановці ворожих окупаційних багнетів. Під таким кутом зору — окупаційних багнетів — треба розцінювати також жидівську неутральність в питанні приєднання всієї Буковини до Румунії.

Але найбільшого розчарування завдали українцям буковинські німці їх підтримкою румунських претенсій до всієї Буковини. Таке ставлення німців було незрозумілим тоді для буковинських українців. Це тимбільше, що німецько-українські стосунки на Буковині були завжди добрими. Але жодна політика не знає сентиментів, а єдино інтерес власної спільноти. І буковинські німці в своїй загальній політиці брали до уваги тільки інтерес німецької спільноти.

⁷⁰⁾ М. Кордуба, Переворот на Буковині, ЛНВ, 1923, XII, стор. 323;

⁷¹⁾ Др. А. Л. Шмельцер, цит. твір, стор. 71;

Ще 22. 10. 1918 р. один з німецьких буковинських послів домагався в австрійському парламенті для галицьких і буковинських німців повного права самовизначення. Він заявляв, що буковинські німці приєднуються до румунів, а тому, що німців у Чернівцях є більшість, то це місто повинно належати до Румунії.⁷²⁾

Німецька Національна Рада в Чернівцях уконституовалася 27. 10. 1918 р. у характері Німецького Національного Конгресу Буковини. Того самого дня Німецький Національний Конгрес виніс таку постанову:

„Ми, буковинські німці ставимо вимогу застосування й нам необмеженого права самовизначення народів, та домагаємося відповідного забезпечення незменшеного народного стану посідання німців на Буковині...

Наколи б, однак, поділ краю за мовним розмежуванням став неминучим, то ми вважаємо наше тісніше об'єднання з румунським народом хоч би з тієї причини доцільним, бо наші поселення знаходяться виключно на південь від Прута на мовному просторі румунів, з котрими нас в'яжуть від понад 100 літ багато спільних інтересів”.⁷³⁾

З цієї постанови Німецького Національного Конгресу Буковини виходить, що буковинські німці хотіли таким чином забезпечити цілість своєї спільноти на Буковині, зберегти її перед роздрібненням між кількома державами. У той час про це нічого не було відомо українським буковинським політичним колам.

Після винесення такої постанови, німці переговорювали з представниками Румунської Національної Ради, а отримавши від неї запевнення повного культурного розвитку для німецького населення в Румунії, президія Німецької Національної Ради своєю постановою від 20. 11. 1918 р. дала уповноваження послові д-р Лебутонові взяти участь на румунському Генеральному Конгресі Буковини, 28. 11. 1918 р., і скласти там, між іншим, таку заяву:

„Під умовою прилучення до Румунії Семигороду й Банату, й у повному довір'ї до урядової програми, розвинутої Тимчасовим Урядом краю на пленарному засіданні Румунської Національної Ради 13. 11. 1918 р., й одобреної нею майже однодушно, згідно з якою (програмою — І. Н.), всі культурні потреби не-румунського населення, що замешкує край, повинні бути задоволеними, а в інших справах мав би панувати принцип права й справедливості, Німецька Народня Рада іменем буковинських німців заявляє свою згоду на прилучення (Буковини) до королівства Румунії”.⁷⁴⁾

⁷²⁾ R. F. Kaindl, Die Deutschen in der Bukowina, стор. 17.

⁷³⁾ R. F. Kaindl, цит. твір. стор. 18.

⁷⁴⁾ Там же.

У такому ж сенсі вислала Німецька Національна Рада Буковини меморіал румунському урядові в Букарешті. Але румунський уряд не дотримав обіцянок, даних буковинським німцям Румунською Національною Радою.

З цього випливає, що ставлення буковинських німців до українського самовизначення на Буковині було негативним та що українці до сконсолідування своєї влади могли стрінути на своїм шляху не одну колоду, яку їм були б ставили буковинські німці.

Польська спільнота на Буковині, а зокрема в українській її частині, була досить чисельна. Відсоток поляків у Чернівцях був аж 17,1%, а на Буковині взагалі — 4,6%, при чому вони були скупчені більше в українській частині Буковини.

Підчас листопадових подій на Буковині польська спільнота спочатку не виявляла явно свого ставлення до українських аспірацій до самостійного життя. Але з наближенням румунської окупаційної армії поляки відразу відкрито почали маніфестувати своє вороже ставлення до українців. Вони стали допомагати румунам при перебранні від українців влади. У той час вони видали відозву до буковинських поляків зголошуватися до польських легіонів для визволення Галичини з рук „гайдамаків”.⁷⁵⁾

На Генеральному Конгресі Буковини представник буковинських поляків, д-р Станіслав Квятковський підтримав румунські претенсії до всієї Буковини й висловився за її прилученням до Румунії.⁷⁶⁾

V.

Коли розглядаємо події в листопаді 1918 р. на Буковині сьогодні з перспективи минулих понад 40 років, то бачимо їх на ширшому горизонті, а тому ясніше й виразніше.

Щодо ґрунту, на якому зродився листопадовий чин, то приходиться ствердити, що листопад 1918 р. застав завершеною національну свідомість українських народних мас на Буковині, але не завершеною їх політичну свідомість.

Зате тогочасний український провід склав блискучо іспит своєї політичної свідомості й зрілості. Всі політичні угруповання в цю велику історичну хвилину відкинули програмові й регіональні спори та об'єдналися в суцільний фронт для спільної дії при творенні українського державного життя.

Творення української влади на Буковині відбувалося в

⁷⁵⁾ М. Кордуба, цит. твір. ЛНВ, 1923, XII, стор. 331.

⁷⁶⁾ La Roumanie devant le Congrès de la paix. Actes d'Union, стор. 8-10.

ім'я української соборности, при чому такий тон часто виходив з гущі мас народу.

Але український провід на Буковині, oprіч своїх світлих починань і дій, будучи відданим ідеалам українського народу, мав і свої недоліки та помилки. На них не треба замикаати очей, але й не треба їх перебільшувати.

Після кількох століть неволі український народ невідготований зірвався до власного самостійного життя, а його провід без основних підготовань самочинно почав творити державне життя майже з нічого. Вразливий на кривди, український буковинський провід з особливим чуттям відмірював кожний свій крок, щоб не заподіяти кривди іншим. З цієї причини він робив задовгі спроби, щоб через порозуміння з представниками румунів унормувати мирним шляхом українсько-румунські взаємовідносини на Буковині. У змагу за українську державну владу на Буковині буковинський Крайовий Комітет не спромігся виявити в своїх діях достатньої ініціативи й належної рішучости. Ця його нерішучість тягнеться червоною ниткою ще від Львівської Конституанти. Бракувало йому відваги зірвати остаточно з австрійською монархією та стати на ясний український національно-визвольний шлях. А ця його нерішучість, зволікання та вичікування кращої кон'юнктури, а зокрема нерішучість українських старшин у справі підчинення українського вояцтва чернівецьких полків українській владі, негативно відбилася на дальшому ході подій, не позволивши вчасно організувати й закріпити українські сили для успішного протиставлення румунському насильству. І справді, у горячий час змагу за свою державну владу рішучість проводу, його вчасне й доцільне діяння давало б змогу майструвати наступні дії та спрямовувати дальший біг подій у бажане русло, у напрямі прагнень і стремлень всього українського народу.

У боротьбі проти румунського імперіялізму і його військової сили Крайовий Комітет, чи пак Національна Рада, міг брати до уваги тільки власні місцеві сили та власний політичний і військово-стратегічний хист, бо про допомогу зі Львова чи Києва не могло бути мови. Але український провід не міг отрястися з гіпнози свого вчорашнього пана, а тому не спромігся на необхідну в таких обставинах рішучість, ініціативу й енергію. Його дії були немов вимушені страхом, щоб не образити вчорашнього австрійського наставника з однієї сторони, а з другої страхом перед відповідальністю за владу, яка сама лізла йому в руки. А тому замість майструвати й керувати подіями, він крокував за ними.

Але мимо того, листопадові події підтверджують, що українська Буковина у змагу за українську державну владу виказала глибоку національну свідомість й духову єдність,

а її провід заманіфестував свій сконсолідований суцільний фронт. Є факт, що українська влада на Буковині в 1918 р. затрималася тільки короткий час. Але листопадові події доказують, що український народ був здібний і спроможний власними силами створити свою державну владу. І хоч Крайовий Комітет, чи пак Національна Рада, не мали достатніх кадрів і сили для закріплення й затримання своєї влади, то це сталося тільки через зовнішню агресію, якій вона не мала сили опертись.

Залишається окреме питання, чи — навіть серед найсприятливіших обставин, при закріпленій українській владі на Буковині й успішному протиставленні румунській військовій агресії — доля Буковини на Мирній Конференції не була б та сама, що її приніс нам Севрський договір. Коли візьмемо до уваги кон'юнктуру тодішньої світової політики й наставлення світової дипломатії до української проблеми взагалі, то можна припускати, що успішна оборона рідної влади на Буковині й у Галичині навряд чи могла б була змінити рішення Мирної Конференції, бо сильні світу не мали доброї волі визнавати українського права самовизначення.

Сьогодні українська Буковина поділяє соборно долю українського народу в УССР. І виглядало б, що приналежність української Буковини до української держави є безсумнівною й остаточно вирішеною. А тимчасом румунська еміграція у вільному світі — без різниці партійної закраски — і далі висуває, як самозрозумілі, претенсії до української Буковини (сьогодні — Чернівецької області УРСР) та вперто веде на міжнародньому форумі пропаганду в цьому дусі. А це вказує на те, що на випадок політичних змін у Східній Європі право самовизначення буковинських українців і приналежність української Буковини до України зі всією правдоподібністю, було б румунами дальше оспорюване. І треба признати, що — нажалі — румунська еміграція має в цьому підтримку „приватних” американських кіл з Національного Комітету Вільної Європи, в тіні яких скривається Державний Департамент ЗДА, що підтримує політику Національного Комітету Вільної Європи. Так, наприклад, проф. д-р Гр. Нандріш (у газеті видаваній за гроші НКВЕ) повторює незгідне з правдою твердження про те, що Генеральний Конгрес Буковини мав законодавчі прерогативи, бо отримав таке повноваження від усіх виборців Буковини. В дійсності, як ми вже бачили (стор. 29), він міг мати таке повноваження не більше як від румунського населення Буковини (числом 273.254 особи), бо українська більшість Буковини (305.101 особа) самовизначалася на своїй етнографічній території в Українській Державі, й була проти прилучення всієї Буковини до Румунії. Нандріш визнає право самовизначення за

всіми народами, але чомусь не визнає його за буковинськими українцями. Нандріш називає румунське насильство над буковинськими українцями „побідою над комуністичною анархією”. У нього відхід сьогодні української Буковини до УРСР — це тимчасова „несправедливість”, яку історія скоро мусить направити.⁷⁷⁾

Про це слід пам'ятати, зокрема українській еміграції у вільному світі, й відповідно діяти. Вона мусить заздалегідь бути готовою належно стрінути румунські імперіялістичні претенсії до української Буковини.

Але передусім українцям необхідно звільнитися від ілюзій про міжнародну справедливість, яка нібито не могла б визнати несправедливих румунських претенсій. Досвід учить, що „міжнародна справедливість” визнає право за тим, що зуміє його підтримати й відстояти.

Бо нема міжнародної справедливості і „благородних держав”, а є власні інтереси кожної з них, і ці інтереси вирішально впливають на їх зовнішню політику. Тому передумовою успіху у визвольній боротьбі — поза чинниками ідейного порядку, як: національна свідомість і духовна єдність народу — є мобілізація і напруга власних сил суцільним фронтом, на які треба опирати цю боротьбу. При цьому не можна нехтувати безумовно важливого фактора — міжнародної кон'юнктури, яка часом може мати рішальне для визволення значення (коли воно покривається з інтересами великих держав). Але цей фактор всеж таки остає другорядним, бо визволення народу не можна базувати й з ним ждати аж до появи доброї міжнародної кон'юнктури.

Для нас є певним тільки, що доля Західньо-українських Земель, отже й української Буковини, була й залишиться нерозривно пов'язана з долею решти України. Є певним, що тільки від незалежності України залежатиме чи Буковина, Галичина й Закарпаття матимуть свою рідну владу або залишаться в чужій залежності.

**

Українська радянська історіографія — щоб не попасти в „єресь” — довгий час не занимала прямого становища до листопадових подій на західньо-українських землях 1918 р., а зокрема на Буковині. Але врешті цих історичних подій не можна було обминути мовчанкою, бо вони були українським всенародним рухом, а не справою якоїсь суспільної групи чи класу. Тому ці історики постановили присвоїти собі цей рух, „перекрашувавши” його на червоно й відсепарувавши анонімні т. зв. „народні маси” від їх проводу — „буржуазних націоналістів” та приписавши кожному з них — вигадані ци-

⁷⁷⁾ Gr. Nandriș, La aniversarea Unirii Bucovinei, in „România”, New York, №. 32 за грудень 1958, стор. 6.

ми істориками — суперечні собі інтереси, пориви і стремління. Розуміється, що в прийомах цієї історіографії прагнення т. зв. „народних мас” відбуваються згідно з лінією партії (комуністичної), а коли події не йшли по цій лінії, то причиною відхилення були вороги народу — „буржуазні націоналісти”. Таку методику застосували українські радянські історики, інтерпретуючи листопадові події 1918 р. на західньо-українських землях.

Після деяких полегш по смерті Сталіна була спроба зарахувати листопадовий чин народньою революцією. Так О. Ю. Карпенко в статті: „До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 році” признає, що це українські селяни, робітники й вояки під проводом Військового Комітету повстали проти „монархічної влади й польського панства” за своє національне й соціальне визволення. Тут у Карпенка Військовий Комітет знаходиться по стороні народних мас — у протиставленні до „буржуазно-націоналістичної” Української Національної Ради⁷⁸⁾.

Але Карпенкова „єресь” скоро була „розоблачена” М. Герасименком і тов., мовляв — так Українська Національна Рада, Військовий Комітет як і буковинський Крайовий Комітет, це твір представників української буржуазії, які стояли єдиним фронтом з контрреволюційною Директорією УНР в боротьбі не тільки проти польської буржуазії, але також і проти радянської влади в Україні. А тому листопадові події не можна вважати — кажуть вони — народньою революцією.⁷⁹⁾ У тому дусі, але з особливим спотворенням фактів, кваліфікують листопадові події М. Супруненко, І. Компанієць та Б. М. Бабій і С. М. Белоусов. Ці автори приписують — не підтвержену фактами, а вигадану ними — волю народних мас на Буковині, виявлену на всенародньому вічу в Чернівцях, 3 листопада 1918 р., об'єднатися з Радянською Україною.⁸⁰⁾ За твердженням М. Супруненка, це віче винесло постанову про воз'єднання Буковини з Радянською Україною,

⁷⁸⁾ З історії західньо-українських земель. Збірник. Випуск I. Видання АН УРСР, стор. 59 і наст.

⁷⁹⁾ М. П. Герасименко, М. М. Кравець і Г. І. Ковальчак. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. „Український історичний журнал”, кн. 3, за травень-червень 1959, стор. 86 і далі;

⁸⁰⁾ М. Супруненко, в „Історія Української РСР”, том 2, стор. 208 і далі;

І. І. Компанієць, Становище й боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 рр), стор. 295 і далі;

І. І. Компанієць, Буковина Північна, в УРЕ 2, стор. 141-142;

Б. М. Бабій, С. М. Белоусов, Воз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі, в УРЕ 2, стор. 546 і далі;

але тому перешкодили „буржуазні націоналісти”, які „щоб... стримати... революційний рух трудящих... утворили Крайовий Комітет, який перебирає владу на Буковині”,⁸¹⁾ і тим подібні вигадки. Ба що більше, Компанієць, Бабій і Белоусов твердять, що окупація Буковини й Галичини румунами й поляками відбувалася навіть за допомогою, між іншими, й „українських буржуазних націоналістів”, цебто Української Національної Ради та буковинського Крайового Комітету. Але Компанієць „проникає” ще глибше в історичну „істину” і відкриває з пальця виссану правду, немов би то Крайовий Комітет, зі страху перед посиленням революційного руху на Буковині, починає переговорювати з румунами, щоб заручитися їх поміччю, та що румунські лідери відмовилися від співпраці тільки тому, що не були певними, що Крайовий Комітет зможе придушити революційний рух на Буковині.⁸²⁾

Такі абсурдні фантазування подаються, нажаль, як наукову правду, фірмовану АН УРСР. У дійсності, поза очолюваним Крайовим Комітетом українським визвольним рухом, в той час не було на Буковині іншого. Українські народні маси всеціло підтримували Крайовий Комітет: між ними не було розбіжностей. І фактично всі члени Крайового Комітету своїми переконаннями були соборниками, а тільки з тактичних міркувань дехто з них говорив про переходову форму окремого коронного краю чи окремої держави. Вони й не підносили застережень до голосу з народу про приєднання Буковини до України. Але широкі народні маси й їх провідники мали на увазі самістійну Україну, УНР, бо Радянську Україну тоді ще не було донесено в Україну на „московських штиках”.

На доказ існування радянофільських революційних рухів на Буковині радянська історіографія залюбки покликується на румунські джерела, в яких згадується про „більшовицький” рух у північній Буковині. Відомо, що Янку Флондор, а пізніше румунська дипломатія на Мирній Конференції, часто відстрашували румунський уряд чи пак Союзників „більшовицькими бандами” в північній Буковині. Це роблено з метою отримати скоріше військову допомогу від румунського уряду проти Крайового Комітету, чи щоб в той спосіб вимусити від Союзників визнання всієї Буковини за Румунією. Фактично румунські згадки про „більшовицькі банди” стосувалися власне до українського визвольного руху, очолюваного Крайовим Комітетом.

⁸¹⁾ М. Супруненко, цит. твір, стор. 208 і 209;

⁸²⁾ І. І. Компанієць, цит. стаття в УРЕ, стор. 141;

Б. М. Бабій, С. Белоусов, цит. стаття в УРЕ, стор. 546;

І. І. Компанієць, Становище..., стор. 350.

**

Згадуючи про листопад 1918 р. насувається питання: чи листопадовий чин — як взагалі наш визвольний змаг 1917-1921 рр. — був успішним. Факт, що Україна не мала сили затримати перебрану владу, або що інші народи, як чехи, поляки встигли закріпити свою державу, а українці цього не доконали, ще не доказує про наш неуспіх. Бо ніхто не оспорював чеського й польського права самовизначення, ніхто не робив спротиву здійсненню їх державно-правних аспірацій, не йшов агресією на їх національну територію. Зате щодо України, то всі її історичні окупанти-сусіди, в ім'я своїх февдальних претенсій — історичних прав, рухнули збройними силами на українську національну територію з метою її загарбання. А в цьому Аліанти їм потурали, ба навіть і допомагали. А понад сорок років безупинної боротьби за ідеї українського січня й листопада є промовистим доказом, що січневі й листопадові чини-акти були успішними, що вони не були ділом горстки людей, а мрією, ідеалом усього народу.

Від листопадового чину прошуміло 40 і кілька років, а Буковина в міжчасі, кілька разів мінjala — завжди шляхом насилля — свого суверена. З творців чину листопада 1918 р. на Буковині сьогодні мало хто залишився у живих. Але ідея їх чину не вмерла, а навпаки, закріпилася, змогутніла й розквітла в серцях нових поколінь, що приходять на їх зміну.

Можливо, що творці листопадового чину на Буковині не вклали в нього глибоке вміння, необхідне при будові держави. Можливо, не вклали в цей чин державного досвіду, глибокої державної мудрости. Але вони вклали те, що мали найціннішого — свою любов до України й українського народу. Вони вклали в нього свою чисту українську душу.

ДОДАТКИ

№ I.

Статут Української Національної Ради.⁸³⁾

§ 1. Українська Національна Рада є конституюнтою сеї часті українського народу, яка живе в Австро-угорській Монархії на цілій його етнографічній території.

§ 2. Українська Національна Рада має право й обов'язок: а) виконати в хвили, яку признасть за відповідну іменем українського народу Австро-угорської Монархії його право самовизначення та рішити про державну судьбу всіх областей тим народом заселених; б) підприняти усі постанови та заходи репрезентативного, законодавчого та адміністративного характеру, аби своє рішення під а) перевести в життя.

⁸³⁾ „Буковина”. № 36, 25. 10. 1918.

§ 3. Українська Національна Рада складається: а) з усіх українських послів до австрійської державної Ради Галичини і Буковини; б) з членів Палати Панів австрійської державної Ради української народности; в) з українських послів красних соймів; г) з відпоручників партійних організацій з усіх українських областей по трьох з кожної партійної організації.

§ 4. Скликує Українську Національну Раду і проводить на її засіданнях кожночасний голова Української Парламентарної Репрезентації, а в случаю його перешкоди, той, кого голова Української Парламентарної Репрезентації до сього уповноважить.

§ 5. Важніші публічні заяви підписують іменем Української Національної Ради Голова Української Парламентарної Репрезентації, члени Палати Панів, президії усіх українських клубів парламентарних і соймових та по одному відпоручникові кожної партійної організації.

№ 2.

Резолюції Української Національної Ради (Львівської Конституанти) з 19. 10. 1918 р.⁸⁴⁾

Стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада як конституанта рішає:

1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, а зокрема Східня Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західня Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східньої Угорщини творять одноцільну українську територію;

2. Ся українська національна територія уконституується отсим як Українська Держава та рішається поробити приготовні заходи, щоби сю постанову перевести в життя.

3. Взивається всі національні меншості на сій українській області, при чім жидів узнається за окрему національність, щоби уконститувалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради відносно до їх числа населення.

4. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної повищим способом держави, а то на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступством, з правом національної культурної автономії та з правом заступства при правительстві для національних меншостей.

5. Українська Національна Рада жадає, щоби ся україн-

⁸⁴⁾ „Діло“, № 240 (9800), 22. 10. 1918: „Буковина“, № 36, 25. 10. 1918.

ська територія мала безусловно своїх заступників на Мировій Конференції.

Теперішньому австро-угорському міністрові заграничних справ, гр. Бурянові, відмовляється права пересправляти іменем української території.

№ 3.

Маніфест до народу, схвалений Крайовим Комітетом 27. 10. 1918 р.

(Текст Маніфесту — диви на стор. 48)

№ 4.

Резолюції, схвалені всенароднім вічем у Чернівцях 3. XI. 1918 р.⁸⁵⁾

I. Місто Чернівці, політичні повіти: Заставнецький, Кіцманський, Вашківський і Вижницький в цілості, а Чернівецький і Серецький за винятком тих громад, що в них при останніх двох народочисленнях виявлено румунську перевагу, та врешті ті громади повітів: Сторожинецького, Радовецького, Сучавського й Кімполунгського, в яких вислід цих народочислень показує українську більшість, творять окрему українську національну територію, віддільну від румунської частини краю.

II. Верховну владу над цією територією тимчасом виконує створена на З'їзді українських представників у Львові 19 жовтня 1918 р. Українська Національна Рада, яка поставила собі завданням в найкоротшому часі перевести національно-політичну організацію цієї території й передати в її руки ведення всіх адміністративних агенд.

III. Закликаємо всі національні меншості, що живуть на вищезазначеній українській території, а між ними й жидів як окремої визнаної нами меншости, вислати негайно своїх представників до Української Національної Ради для того, щоби могли установити забезпечення меншостевих прав.

IV. Закликаємо Українську Національну Раду розробити для українських областей бувшої австрійської держави відповідну до часу конституцію, а саме на засаді загального, рівного, таємного й прямого виборчого права для всіх повнолітніх обох статей, з пропорціональним заступництвом, так до законодавчих тіл, як і до управління, право, що його визнається також і національним меншостям.

⁸⁵⁾ Переклад з німецької мови. за „Gemeinsame Kriegs-Ausgabe. Czernowitzer: Allgemeine Zeitung — Tagblatt“, Nr. 382, 5. 11. 1918.

рішення про територіальний поділ краю спочиває в руках суддів Мірової Конференції. Створюючи на цій основі урядову владу для забезпечення порядку і миру, ми закликаємо всіх громадян подати допомогу тимчасовому урядові та його урядовцям, які мають перед собою тяжке завдання оборони міста Чернівців, підчас переходового стану, великі труднощі, — і напевно щаслива хвилина спокою прийде в скорому часі.

Під прапором вільного визначення народів ми хочемо йти назустріч цієї хвилини.

Чернівці, 5 листопада 1918 р.

№ 6.

Протокол про перебрання влади на Буковині від 6. XI. 1918 р.⁸⁷⁾

Протокол, складений у Чернівцях 6 листопада 1918 р. В 11.35 год. з'явилися в мене панове: посол до парламенту Семака, посол до парламенту Спикул, член Краєвого Виділу Попович і поручник Ілько Попович від Української Національної Ради. Посол до Державної Ради Семака заявив мені, що будинок краєвого правительства обсаджений українським військом і візав мене передати владу в українських областях Буковини і в місті Чернівцях Українській Національній Раді. Я відповів, що уступаю перед силою й перестав урядувати. З уваги на такий стан речей я заявив, що готов передати владу в краю Буковині заступникам румунської й української нації, а саме тим заступникам, які в інтересі краю переймуть її в обопільному порозумінні. В 4 год. пополудні сказано мені, що Українська Національна Рада й посол до Державної Ради д-р де Ончул, який мені заявив, що він є делегатом румунської Національної Ради Парламентарних Послів, уконституованої згідно з найвищим маніфестом, готові перебрати владу в обопільному порозумінні. Отож передаю владу в краю Буковині названим панам, заступникам румунської й української нації. Прошу панів подбати про безпеку Його Цісарської Високости пана архикнязя Вільгельма.

Передає: д-р Осип гр. Ецдорф, ц. к. президент краю (в.р.).
Переймають: за українців: О. Попович (в.р.), І. Семака (в.р.), М. Спикул (в.р.); за румунів: д-р Аврел Ончул (в.р.).

⁸⁷⁾ О. Попович. Відродження Буковини, стор. 102 й далі; А. Жуковський, Історія Буковини, в „Буковина — її минуле й сучасне”, стор. 313; „Gemeinsame Kriegs-Ausgabe. Czernowitzer: Allgemeine Zeitung — Tagblatt”, Nr. 384, 7. 11. 1918.

№ 7.

Проклямація українського й румунського „національних комісарів” (Омеляна Поповича й д-ра Аврела Ончула) від 6. XI. 1918 р.⁸⁸⁾

Проклямація

Цісарське правительство, що вважає своє завдання покінченим, сьогодні передало нам, як національним комісарам українського й румунського народів, правительственну владу на Буковині до неподільної руки.

Поставлені перед такою довершеною дійсністю, ми перебрали владу на те, щоб запобігти анархії й зберегти публічний лад і безпеку, а щодо виконання влади домовилися так:

1. Так український, як і румунський народи застерігають за собою право пред'явити всі ті вимоги щодо буковицької території, що їх поставили їх законні представники, для полагодження на Мирній Конференції.
2. До тієї полагоди задержується тимчасово фактичний стан.
3. Компетенція обидвох урядів, що входять тут під увагу, нормується у громадах залежно від релятивної більшості даної національності згідно з народочисленням з 1910 р. Отже, громади, де є українська релятивна більшість населення, підпадають під українську владу, й навпаки, громади, де така більшість є румунською — під румунську владу.
4. У громадах, де релятивна більшість населення не є ані румунська, ані українська, законне представництво даної громади має рішити, котрому з даних урядів їх громада буде підлягати. Коли ж немає законного представництва, таке рішення виносить прибічна рада під проводом (наставленого) громадського жерента, а коли нема прибічної ради — приявні в громаді члени останньої законно обраної громадської ради.
5. До схвалення таких постанов підлягають українському правлінню громади: Александердорф, Катерінендорф, Садагура й Вижниця, а всі інші нерумунські й неукраїнські громади, — за винятком Чернівцець, — румунському правлінню.

⁸⁸⁾ А. Жуковський, цит. твір, стор. 313 й далі; Г. Піддубний, Буковина, її минуле й сучасне, стор. 93 й далі; М. Кордуба, цит. твір, ЛНВ, 1923, XII, стор. 323, й далі;

„Les documents les plus importants de la République Ukrainienne de l'Ouest, II, Suppl. B; „Gemeinsame Kriegs-Ausgabe. Czernowitzer: Allgemeine Zeitung — Tagblatt”, Nr. 384, 7. 11. 1918.

6. Столиця краю, Чернівці, залишається під дотеперішнім тимчасовим правлінням. Розпорядження в другій інстанції можуть давати тільки румунський й український уряди за взаємним порозумінням.

Це домовлення стає негайно правосильним.

Ми подаємо це до загального відома, й закликаємо населення зберігати спокій і порядок.

Чернівці, 6 листопада 1918 р.

Румунський національний комісар: Ончул (в р.) і Український національний комісар: О. Попович (в. р.).

№ 8.

Проклямація румунського військового окупаційного командування з 6. XI. 1918 р.

Проклямація.⁸⁹⁾

Відповідаючи на запрошення Буковинського Національного Комітету, Румунська Армія з високого наказу Його Величства короля Румунії Фердинанда I., ступила на землю великого воєводи Степана з метою охорони життя, майна й свободи всіх її мешканців — без різниці національності й віровизнання, — перед кримінальними бандами, які почали свою нищівну дію у вашому прекрасному краю.

Переступаючи кордон, створений між нами мачушиною долею понад сто років тому, кордон, який ніколи не мав сили відокремити й наші серця, румунське військо приходить до вас з приязню й приносить вам допомогу для вільного здійснення ваших прагнень, зроджених священним правом народів — самим порядкувати своєю долею.

Опановані такими почуттями й з вірою в щирість вашого прохання допомоги, закликаємо буковинський народ, щоб під ніяким мотивом не відривалися від свого нормального життя й заняття.

Підписаний гарантує кожному мешканцеві свободне здійснення його громадських прав, але рівночасно сповіщаю, що всяке намагання безладдя, акти насильства або непослуху виданим нами розпорядків каратиметься зі всією суворістю. Генерал Я. Задік, Командант румунської королівської 8 Дивізії.

24 жовтня (ст. ст.) 1918 р.”.

⁸⁹⁾ Текст проклямації дивя в “Gemeinsame Kriegs-Ausgabe. Czernowitz-er: Allgemeine Zeitung-Tagblatt”, Nr. 386, 9. 11. 1918.

№ 9.

Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-угорської Монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданні дня 13 листопада 1918. (Збірник українських законів, Станіславів 1918).⁹⁰⁾

Арт. 1. Назва.

Держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19 жовтня 1918 року, обнимаюча весь простір бувшої Австро-угорської Монархії, заселений переважно українцями, має назву Західньо-Українська Народня Республіка.

Арт. 2. Границі.

Простір Західньо-Української Народньої Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої Австро-угорської Монархії — то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією й Буковини, та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марморош, — як вона означена на етнографічній карті Австрійської Монархії Карла барона Черніра, Ethnographische Karte der Oesterreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von der K. K. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1885. Mastab 1-864000.

Арт. 3. Державна суверенність.

Отся державна територія творить самостійну Західньо-Українську Народню Республіку.

Арт. 4. Державне заступництво.

Права влади іменем Західньо-Української Народньої Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього, тайного й пропорціонального права голосування без різниці пола. На сій самій основі мають бути вибрані Установчі Збори Західньо-Української Народньої Республіки. До часу зібрання Установчих Зборів виконує всю власть Українська Національна Рада й Державний Секретаріят.

⁹⁰⁾ Станіслав Дністрянський, Цивільне право, том I., стор. 473-474.

Арт. 5. Герб і прапор.

Гербом Західньо-Української Народної Республіки є: Золотий лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державний прапор є синьо-жовтий. Державна печатка має довкола гербу напис: Західньо-Українська Народня Республіка.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Б. М. Бабій і С. М. Белоусов, Воз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі — стаття в УРЕ том 2, 546-548;
- Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і воз'єднання з Українською РСР. Збірник наукових праць Історичного Факультету Чернівецького Університету. Чернівці 1958;
- „Буковина” — за 1918 р. — орган Союзу українських послів на Буковині; Великий Науковий Збірник, Нью-Йорк — без року видання (192...);
- М. П. Герасименко, М. М. Кравець, Г. І. Ковальчак, „До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р.”, у журналі „Український історичний журнал” кн. 3 за травень-червень 1959 р. стор. 86-94;
- Др. Станіслав Дністрянський, Цивільне право, том I, Відень 1919;
- А. Жуковський, Історія Буковини, в причинках: „Буковина — її минуле й сучасне”, Париж 1956 р.
- Історія Української РСР том 2. Видання АН УРСР. Київ 1958;
- С. Канюк, Буковина в румунській неволі. Харків 1930;
- С. Канюк, Поневолення Буковини, в журналі „Світло” (Нью Йорк), №№ 5-6 за 1929 р.;
- О. Ю. Карпенко, До питання про характер революційного руху в Східній Галичині. Збірник „З історії західноукраїнських земель”, випуск 1. АН УРСР, Київ 1957.
- І. І. Компаніць, Становище й боротьба трудящих мас Галичини, Буковини, та Закарпаття на початку ХХ. ст. (1900-1919 рр.), АН УРСР, Київ 1960.
- І. І. Компаніць, Буковина Північна. Стаття в Укр. Рад. Енциклопедії, том 2, стор. 141-142;
- Др. Мирон Кордуба, Переворот на Буковині. З особистих споминів. ЛНВ 1923 кн. X-XII;
- К. Купчанко, Буковинський Курінь — стаття в „Укр. Загальній Енциклопедії”, том 3, стор. 722;
- К. Лев, Діяльність Урядів ЗУНР. „Укр. Заг. Енциклопедія” том 3, стор. 723 і далі;
- Др. Михайло Лозинський, Галичина в роках 1918-1920. Відень 1922;
- Анастасія Микитчук, Листопадове свято на Буковині. „Свобода” Джерзі Сіті № 212 за 4. 11. 1958.
- І. Негостинський, Українці в Румунії і теорія „україніщення” Буковини. „Розбудова Нації”. Прага, кн. I-IV. 1934;

- Михайло Островерха, ...до першого листопада. „Свобода” (Джерзі Сіті) № 212 за 4. 11. 1958.
- Г. Піддубний, Буковина, її минуле й сучасне. Харків 1928;
- Ілько Попович, Листопадові дні на Буковині (уринок з споминів). „Наше Життя”, Авгсбург, № 45 за 1. 12. 1947
- Ілько Попович — М. Кордуба. До перевероту на Буковині. ЛНВ 1924 кн. III-IV;
- Омелян Попович, Відродження Буковини. (Спомин). Львів 1933;
- Українські Січові Стрільці 1914-1920. Наклад третій. Монреаль 1955;
- Р. Смал-Стоцький, Володимир Залозецький. „Свобода” №№ 245-246 за 21-22. 12. 1955;
- Ген. К. Смовський. Моя служба Батьківщині. „Свобода” №№ 39-62 за 28. 2. — 2. 4. 1958;
- Др. Микола Чубатий, Державний лад на західній області УНР. Львів 1921;
- К. Г. Ципко, Піднесення революційного руху на Буковині в 1917-1919 рр. під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції. Збірник наукових праць Історичного Факультету Чернівецького Держуніверситету. Чернівці 1957;
- С. Ярославин, Визвольна боротьба на західно-українських землях у 1918-1923 рр. Філадельфія 1956;
- T. Balan, Bucovina în războiul mondial 1914-1918. Cernăuți 1929;
- T. Balan, Rolul lui V. Bodnărescu în preajma Unirii. Cernăuți 1939;
- Bukovina — Heimat von Gestern. Ein Sammelwerk, verfasst von: Erwin Massier, Dr. Josef Talsky und B. C. Grigorowicz. Karlsruhe 1956.
- N. P. Commen, O ctitoria a României — Regina Maria. „România”, New York, № 29 din 15. 9. 1958;
- Gemeinsame Kriegsausgabe. Czernowitzer: Allgemeine Zeitung — Tagblatt 1918;
- C. Hamangiu, Codul general al României. Ed. II., Vol. VIII, București (?)
- C. Hamangiu, Codul general al României. Ed. II., Vol. IX.-X. București (?)
- Dr. Hugo Gold (Herausgeber), Geschichte der Juden in der Bukowina. Band I. Tel Aviv 1958;
- Prof. Dr. R. F. Kaendl, Die Deutschen in der Bukowina. Schriften zum Selbstbestimmungsrecht der Deutschen ausserhalb des Reiches. Heft 4. Berlin 1919;
- D. H. Miller, My Diary at the Conference of Paris. Vol. I-XXI, New York, 1924.;
- Monitorul Oficial (al României) pe anul 1918-1920;
- I. I. Nistor, Problema ucrainiană în lumina istoriei. Cernăuți 1934;
- I. I. Nistor, The Union of Bukovina with Rumania. București 1940;
- Gr. Nandriș, La aniversarea Unirei Bucovinei. „România”, New York, № 32, Decembrie 1958;
- Papers Relating to the Foreign Relations of the USA. The Peace Conference 1919, vol. I-XIII. Washington 1942-1947;
- Preot Popescul, Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918. Cernăuți 1938;
- Erich Prokopowitsch, Das Ende der österreichischen Herrschaft in der

Bukowina (Buchreihe der Südostdeutschen Kommission, Band 2), München 1959.

La Roumanie devant le Congrès de la paix. Actes d'Union des provinces de Bessarabie, Bucovine, Transylvanie, Banat et des régions roumaines de Hongrie avec royaume Roumanie. Paris 1919;

A History of the Peace Conference of Paris, edited by Herald William Vanceille Temperley, vol. I-VI. London 1920-1924;

L'Ukraine Occidentale. Agence de Presse d'Ukraine Occidentale. Vienne 1920;

Dragoş Vitencu, Când dai nas lui Ivan... Cernăuţi 1934.

RESUME

Following the Constituent Assembly's proclamation of the self-determination of West Ukrainian Lands in Lviv on October 19, 1918, an event at which Galician and Bukovinian delegates participated, the Ukrainian National Council, the legislative body of the newly-formed state, appointed a Galician and a Bukovinian delegation to assume the administration of their respective lands (provinces).

The Bukovinian delegation met in Chernivtsi forming the Ukrainian Land Committee on October 25, 1918 — a committee to be renamed on November 7, 1918 to Ukrainian National Council. Negotiations with the representatives of the Rumanian National Council concerning the voluntary partition of Bukovina according to the ethnic principle were fruitless since all plans of partition were rejected by the Rumanians.

In order to provide a democratic base for the government, the Land Committee convoked a General Congress in Chernivtsi on November 3, 1918. Its participants voted approval of the Ukrainian government and demanded that the Committee assume the rule of the Ukrainian part of Bukovina. This was accomplished on November 6, 1918.

Although President Wilson's Fourteen Points were in favour of the self-determination of Bukovinian Ukrainians, this could not be maintained since the Rumanians of Bukovina summoned the Royal Rumanian army which suppressed Ukrainian aspirations by force of arms. By November 28, 1918 the entire area of Bukovina was occupied by Rumanian army.

The Rumanian position was supported by the German and Polish minority, but the Jews assumed the neutrality.